

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

2540

E 10

2540
E10

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

0845 0202

Schoolgrammatica

ten gebruike bij het Onderwijs

IN HET

NEDERLANDSCH

DOOR

W. DRAAIJER,

Leeraar aan de H. B. S. voor Jongens te Leiden.

Vóór het gebruik gelieve men de volgende verbeteringen aan te brengen:

pg. 7	regel 2	v. o.	staat: <i>fabriek,</i>	lees: <i>fabrieken.</i>
» 8	» 6	v. o.	» 2 ^o In het,	» 2 ^c Het
» 9	» 13	v. o.	» klinker,	» medeklinker.
» 19	» 5	v. o.	» <i>hem,</i>	» <i>mijn vriend.</i>
» 45	» 2	v. b.	» of wie en wat,	» wie, wat of hetgeen.
» 62	» 10	v. o.	» n, en, igen,	» en, igen.
» 65	» 6	v. o.	schrapp: <i>viervoeter.</i>	
» 70	» 7	v. b.	» <i>(ge)bint.</i>	
» 71	» 4	v. o.	staat: de westelijke,	» den westelijken.
» 71	» 2	v. o.	» tot den,	» tot over den.
» 75	» 6	v. b.	» urran,	» urrann.
» 75	» 7	v. b.	» Augustan,	» Augustau.
» 81	schrapp noot 2.			
» 83	regel 8	v. o.	staat: 't Gotisch en Onl. vier,	lees: 't Gotisch vier en 't Onl. drie.
» 85	» 12	v. o.	» veel woorden,	lees: veel, vooral vreemde, woorden.
» 86	» 15	v. o.	» trouweloosheid,	» trouweloos.
» 90	» 4	v. b.	» woord,	» woord of vorm.
» 92	» 13	v. o.	» heel vaak in,	» in heel veel.

2540
E10

SCHOOLGRAMMATICA.

SCHOOLGRAMMATICA

TEN GEBRUIKE BIJ HET ONDERWIJS IN

HET NEDERLANDSCH

DOOR

W. DRAAIJER

Leeraar aan de H. B. S. voor jongens te Leiden

LEIDEN. — J. M. N. KAPTEIJN. — 1896

VOORBERICHT.

Dit boekje is grootendeels samengesteld uit de dictaten over Spraakkunst, die ik sedert eenige jaren in verschillende klassen gaf.

Bij 't schrijven er van heb ik rekening gehouden met hetgeen de leerlingen reeds weten, als ze op de H. B. S. komen.

Noch op oorspronkelijkheid, noch op volledigheid maakt het boekje aanspraak. Het voorziet nochtans in een — voor mij — bestaande behoefte.

Of ook anderen 't zullen gebruiken bij hun onderwijs? De tijd zal 't leeren; hopen doe ik 't zeker.

Vooraf met het oog op de „blinde” vragen, die er in voorkomen, is 't noodig, dat de lessen vooraf met de leerlingen besproken worden.

Bij de bewerking van 't laatste gedeelte heb ik meermalen dankbaar gebruik gemaakt van prof. Verdam's Geschiedenis der Nederlandsche taal.

W. D.

LEIDEN Augustus '96.

I N H O U D.

OVER DE LETTERS	blz. 1
Spelling der klinkers en tweeklanken	" 4
Spelling der medeklinkers	" 9
Hoofdletters	" 11
Teekens	" 12
DE ENKELVOUDIGE ZIN.	" 15
OVER DE NAAMVALLEN	" 18
OVER DE WOORDSOORTEN.	
I. Het werkwoord	" 21
Vervoeging der werkwoorden	" 23
II. Het zelfstandig naamwoord	" 28
III. Het Lidwoord	" 31
IV. Het Bijvoeglijk naamwoord	" 32
V. Het Telwoord	" 35
VI. Het Voornaamwoord	" 36
VII. Het Bijwoord.	" 47
VIII. Het Voorzetsel	" 48
IX. Het Voegwoord	" 49
X. Het Tusschenwerpsel	" 50

VIII.

DE SAMENGESTELDE ZIN.	„	51
Nevengeschikte zinnen	„	54
Ondergeschikte zinnen of Bijzinnen	„	26
Beknopte zinnen.	„	58
WOORDVORMING	„	60
Vorming van werkwoorden	„	62
„ „ zelfstandige naamwoorden	„	64
„ „ bijvoeglijke naamwoorden.	„	67
„ „ bijwoorden	„	69
UIT DE GESCHIEDENIS ONZER TAAL.	„	71

OVER DE LETTERS.

1. De taal bestaat uit woorden; een woord uit één of meer letters.

Een gesproken letter heet letterklank; een geschreven letter heet letterteeken.

De letters van ons alphabet worden verdeeld in klinkers (vocalen) en medeklinkers (consonanten.)

2. In tweeklanken hoort men, als ze langzaam worden uitgesproken, twee klinkers, die tot dezelfde lettergreep behooren. Bijv. *ij*, *au*, *oei*.

Onderzoek eens of: *eu*, *aai*, *ie*, *ei*, *ooi*, klinkers of tweeklanken zijn!

3. Een letter of een verbinding van letters, die in één uitademing wordt uitgesproken, noemt men lettergreep.

Men heeft één- en meerlettergrepige woorden.

Een open lettergreep eindigt op een klinker of een tweeklank.

Een gesloten lettergreep eindigt op een medeklinker.

4. Om een woord in lettergrepen te verdeelen m. a. w. om te weten, waar het mag worden afgebroken, lette men goed op de uitspraak.

OPMERKINGEN.

1°. Een samenstelling wordt afgebroken bij het begin van het tweede lid. Bijv. *koe-stal*, *zes-tal*, *water-spin*, *waters-nood*.

2°. De achtervoegsels *aard* en *achtig* beginnen een nieuwe lettergreep. Bijv. *wreed-aard*, *grijs-achtig*. Doch: *vein-zaard*.

5. Niet alle lettergrepen worden met denzelfden nadruk uitgesproken. Van ieder niet-samengesteld meerlettergrepig woord wordt één lettergreep met meer nadruk uitgesproken dan de andere; die nadruk heet *klemtoon*. De andere lettergrepen hebben den *bijtoon* of *zijn toonloos*.

Onderzoek eens hoe 't in dit opzicht gesteld is met de lettergrepen van: *onderneming*, *verzamelaar*, *lieveling*, *Chineezen*, *wakende*, *vernederingen*!

6. Volkomen heeten de klinkers, wanneer ze worden uitgesproken als de cursief gedrukte in: *baden*, *Kees*, *giek*, *ook*, *muren*, *leugen* en *boer*. Welke kunnen verdubbeld worden?
7. Onvolkomen noemt men *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, wanneer ze klinken als in: *slug*, *met*, *vers*, *dit*, *spot*, *bosch* en *grut*.

Alleen vóór *ch* kan in een open lettergreep een onvolkomen klinker voorkomen. Bijv. *hachelijk*, *echo*, *richel*, *bochel*, *kuchen*. Hoe komt dat?

8. Toonloos noemt men een klinker en den tweeklank *ij*, als ze zóó onduidelijk worden uitgesproken, dat men ze niet meer van elkaar kan onderscheiden, zooals in de laatste lettergreep van: *einde*, *grondig*, *Bergum*, *waarlijk*.
9. Naar het orgaan, waarmede ze hoofdzakelijk gevormd worden, verdeelt men de medeklinkers in: *keelletters*, *tongletters* en *lipletters*.

Noem achtereenvolgens, langzaam en duidelijk, alle medeklinkers op en onderzoek tot welke der bovengenoemde soorten ieder behoort. De *h*, die slechts een sterke uitademing is, kunt ge weglaten!

10. De keelletter *j* en de lipletter *w* heeten ook: halfklinkers, omdat ze nauw verwant zijn aan *i* en *oe*.
11. De lipletter *m* en de tongletters *l*, *n*, *r* heeten ook: vloeiende letters.
12. De overige medeklinkers zijn vaste letters; ze worden verdeeld in scherpe en zachte.

Scherp zijn: *t*, *k*, *f*, *s*, *ch* en *p*.

Zacht zijn: *d*, *g* (uitgespr. als *k* in *zakboek*), *v*, *z*, *g* en *b*.

Op het einde van een woord worden alle vaste letters (behalve de *g* in de verbinding *ng*) scherp uitgesproken.

13. De tongletters *s* en *z* heeten ook sisklanken.
14. Stomme medeklinkers worden wel geschreven, maar niet uitgesproken. Welke zijn altijd stom in de volgende woorden: *thuis*, *althans*, *vleesch*, *erwt*, *touw*, *duw*, *vestje*, *achtste*, en meestal ook in: *kerstmis*, *markt*?

SPELLING DER KLINKERS EN TWEEKLANKEN.

15. Daar onze spelling lang niet altijd uit de beschaafde uitspraak kan worden opgemaakt, hebben we hulpmiddelen noodig om nauwkeurig te schrijven. Voor de spelling zijn die hulpmiddelen: spelregels en een woordenboek. Kunnen de eerste ons niet helpen dan raadplegen we het laatste.

OPMERKING. In een afgeleid woord heeft het grondwoord en in samenstellingen hebben de leden der samenstelling steeds zooveel mogelijk den vorm, waaronder ze buiten afleiding of samenstelling voorkomen. Van de woorden op *-zins* eindigt het eerste lid altijd op *s*: *geenszins*, *veelszins*, enz.

Om te weten of in samenstellingen, wier tweede lid met een sisklank begint, het eerste lid al dan niet op *s* moet eindigen, richte men zich naar andere woorden, die hetzelfde woord als eerste lid hebben en wier tweede lid niet met een sisklank begint. Bijv. *dorpsschool* naar *dorpskerk*; *handelsstad* naar *handelsplaats*; *oorlogsschip* naar *oorlogsvaarttuig*, enz.

16. De onvolkomen klinkers worden steeds enkel geschreven en komen alleen in gesloten lettergrepen voor. Zie echter § 7.
17. De volkomen klinkers komen voor in gesloten en in open lettergrepen.

In gesloten lettergrepen worden ze steeds door het *dubbel* letterteeken voorgesteld, behalve de *u* vóór de *w*, de *i* in den uitgang *isch* en in 't woord *kievit*. Bijv. *paar*, *peer*, enz. *ruw*, *Pruisisch*.

In open lettergrepen worden *a* en *u* steeds *enkel* geschreven, behalve voor den verkleiningsuitgang *tje*. Bijv. *lude*, *ruwe*; *papaatje*, *laatje*, *paraplutje*, *fichuutje*.

In open lettergrepen worden *e* en *o* soms *enkel*, soms *dubbel* geschreven.

Worden de volkomen *e* en *o* in open lettergrepen *enkel* geschreven dan zijn ze *zacht*.

Worden de volkomen *e* en *o* in open lettergrepen *dubbel* geschreven dan zijn ze *scherp*.

Het *zacht*- of *scherp*-zijn der *e* en *o* hangt af van hun oorsprong.

18. De volkomen *e* is *zacht*:

1°. Als ze met *a*, *i*, *eu* of met een onvolkomen *e* afwisselt. Bijv. *steden-stad*, *schele-(ver)schil*, *sneven-sneuvelen*, *bezie-bes*.

2°. In de vormen van sterke werkwoorden (uitgezonderd: *heeten*) en in bijna alle woorden met sterke werkwoorden verwant. Bijv. *weger* van *wegen*, *stekel* van *steken*, *kreten* van *krijten*. Van de uitzonderingen op dezen regel noemen we: *weeke* naast *wijken* en *bleeke* naast *blijken*.

3°. In het achtervoegsel *heden*. Bijv. *waarheden*.

19. De volkomen *e* is s c h e r p :

1°. Wanneer ze met *ei* afwisselt (in 't Nederlandsch of in 't Hoogduitsch). Bijv. *heelen-heil, kleene-kleine, kleederen-Kleider, eeken-eiken.*

2°. Wanneer ze door samentrekking is ontstaan. Bijv. *precken* uit *prediken*, *onweeren* uit *onwederen*, *leege* uit *ledige*.

3°. In open éénlettergripige woorden. Bijv. *ree*, *twee*. Uitgezonderd: *he!*

4°. In de achtervoegsels *eelen*, *eeren*, *eezen* en *eesche*. Bijv. *tooneelen*, *geneeren*, *Siamcezen*, *Balineesche*.

20. De volgende woorden kunnen met *e* en met *ee* geschreven worden. Zoek in uw woordenboek, wat ze in beide gevallen beteekenen:

beren, delen, degen, gene, helen, bleken, leken, lenen, keren, rede, stenen, slepen, vegen, veren, weken, verweren, wezen.

21. De volkomen *o* is z a c h t :

1°. Wanneer ze met een onvolkomen *o* of met *eu* afwisselt. Bijv. *sloten-slot, broze-bros, logen-leugen, knoken-kneukels.*

Van de uitzonderingen noemen we: *doove-dof, knooopen-knop, looze-los, loover-lof* en *bloode-bleu.*

2°. In de vormen van sterke werkwoorden (uitgezonderd: *loopen* en *stooten*) en in bijna alle woorden met sterke werkwoorden verwant. Bijv. zij *goten*, *genomen*, (*tanden*)*stoker* naast *steken*, *logen* naast *liegen*, *sproke* naast *spreken*.

Van de uitzonderingen op dezen regel noemen we :
klooven naast *klieven*, *loochenen* naast *liegen*, *zoogen*
 naast *zuigen*.

22. De volkomen *o* is scherp :

1°. Als ze door saumentrekking is ontstaan. Bijv. *zoo*-*zode*, *boömen*-*bodemen*, (*eier*)*dooren*-*doderen*.

2°. In open éénlettergrepige woorden. Bijv. *zoo*, *stroof*; uitgezonderd : *ho*!

3°. In de achtervoegsels *loos* en *genoot*. Bijv. *slapeloos*, *meedoogenloos*, *feestgenooten*.

4°. Als ze in 't Nederlandsch, 't Fransch of 't Hoogduitsch met *au* afwisselt. Bijv. *verpoozen* naast *pauze*, *poover*, Fr. *pauvre*, *hoopen*, Hoogd. *Hausen*.

23. De volgende woorden kunnen met *o* en *oo* geschreven worden. Zoek in uw woordenboek wat ze in beide gevallen beteekenen :

hopen, *horen*, *kloven*, *kolen*, *kozen*, *koper*, *poten*, *roven*,
schoten, *slopen*, *sloven*, *schoven*, *tronen*, *tonen*, *zogen*.

24. De volkomen *i*-klank wordt in een gesloten lettergreep altijd *ie* geschreven : *wiel*, *dien*, *muziek*. Zie echter § 17.

Komt ze in een open lettergreep midden in een woord voor, dan schrijft men haar *ie* als ze den klemtoon, *i* als ze dien niet heeft : *fabriek*, *fabrikant*, *knieën*, *tarieven*, *traliën*, *Israëlietisch*.

Op 't einde van een woord wordt ze door *ie* voorgesteld: *melodie, tralie*. Uitgezonderd: *Januari, Februari, Juni en Juli*.

25. Men schrijft met *ei*:

1°. De woorden, waarin deze tweeklank afwisselt met *ee* of met *e* vóór *n*. Bijv. *klein-kleen, heiland* naast *heelen, einde-ende*.

2°. De woorden, waarin hij ontstaan is uit *age* of *ege*. Bijv. *meid* uit *maget* (maagd), *heining* uit *hagening*, *leide* uit *legede* (legde), *dweil* uit *dwegel*, *klappei* uit *klappege* (klapachtige).

3°. De achtervoegsels: *heid, lei* en *teit*.

26. Men schrijft met *ij*:

1°. De sterke werkwoorden, waarin deze tweeklank gehoord wordt. Bijv. *bijten, lijken, rijzen, glijden*, (uitgezonderd: *scheiden*) en bijna alle woorden met zulke werkwoorden verwant. Bijv. *snijder, wrijving*.

Van de uitzonderingen noemen we: *beitel* naast *bijten*, *leiden* naast *lijden* (gaan), *neigen* naast *nijgen*, *steiger* en *steigeren* naast *stijgen*.

2°. In het achtervoegsel *ij*. Bijv. *slagerij, koomenij, hardrijderij*.

3°. De woorden, waarin deze tweeklank in sommige streken van ons land als *i* wordt uitgesproken. Bijv. *zijde, rijs, (hout)mijt*; Overijselsch: *zide, rize, (holt)mite*.

27. De volgende woorden worden met *ij* en met *ei* geschreven. Zoek in uw woordenboek, wat ze in beide gevallen beteekenen:
- wij, fijs, ijken, lijdens, mijs, rijzen, stijls, vijls, vlijens, zijls.*
28. Wat beteekenen: *kou, kouw, kauw, wou, wouw, rouw, rauw, gouw, gauw, houw, hauw, douw* en *danw*?

SPELLING DER MEDEKLINKERS.

29. Onverbuigbare woorden, die niet op een klinker of tweeklank uitgaan, eindigen op een scherp medeklinker, een vloeiende letter, of een *w*. Uitzonderd het bijwoord: *wag*.
30. Nooit eindigt een woord of lettergreep op *v* of *z*.
31. Verbuigbare woorden gaan uit op den klinker die in de verbogen vormen voorkomt. Bijv. *randranden, hit - hitten, vlaag - vlagen*.
32. Vóór de *t* wordt *ch* en niet *g* geschreven. Bijv. *recht, vrucht, macht*.

UITZONDERINGEN.

1°. De regelmatige vormen van werkwoorden, wier stam op *g* eindigt. Bijv. *gij ligt, liegt, zoogt, pleegt, zaagt*. (In de onregelmatige vormen schrijft men *ch*: *bracht, dacht, zocht, mocht, docht, kocht, placht*.)

2°. De zelfstandige naamwoorden op *te*, van woorden op *g* afgeleid. Bijv. *leegte, menigte, gebergte, geneugte, ruigte*.

33. Vóór het achtervoegsel *lijk* wordt de *g* in strijd met de uitspraak behouden in: *heuglijk, onverdraaglijk, genoeglijk, ontzaglijk* enz. Men lette evenwel op de spelling van: *hachelijk* en *belachelijk*.

34. Er zijn bijvoeglijke naamwoorden, die op *s* uitgaan: *bits, spits, dras, dwars, wars, paars, kras, los, ros, flets, wis* en *gewis*, alsmede *wijs, dwaas* en andere, wier *s* zoogenaamd *onecht* is.

Als bijwoorden gebruikt worden ze net zoo geschreven.

35. Er zijn bijvoeglijke naamwoorden die op *sch* uitgaan: *malsch, valsch, kwisch, kiesch, frisch, heusch, barsch, trotsch* e. e. a. (*Trots* is znw. en voorz.)

Als bijwoorden gebruikt worden ze net zoo geschreven.

36. Van eenige bijwoorden op *s*, als: *rechts, ginds, schaars, vergeefs* en die op *lings, lijks* en *waarts*, worden door toevoeging van *ch* bijvoeglijke naamwoorden gemaakt.

37. Let op de spelling van: *mossel, bruisen, suizen, ruischen, wassen* (groeien), *verrassen, harnas*.

38. De volgende woorden worden met *s* en *sch* geschreven. Zoek in uw woordenboek wat ze in beide gevallen beteekenen: *as, bos, lis, mars, mos, Rus, wis, tas, es*.

39. Een slotmedeklinker (behalve *ch*) kan alleen verdubbeld worden, als een onvolkomen klinker onmiddellijk voorafgaat. Bijv. *toppen, pakken, lussen, liggen, welten, blokken*.

Deze verdubbeling mag dus nooit plaats hebben:

1°. Na een volkomen klinker: *leeren, loopen, liegen, deesen*.

2°. Na een tweeklank: *twijfel, IJsel, Pruisen, houden, luiden*.

3°. Na een toonloozen klinker: *akelige, aderen, ademen, kindeke, dreumesen, zemelen, monniken*.

AANMERKING. Zwakke verleden tijden als: *wendde, plantte, laadde, haatte, uitte, duidde, scheidde* enz. blijven hier buiten beschouwing.

40. In 't meervoud der woorden op *nis* en *ris* wordt de *s* verdubbeld: *vonnissen, notarissen, gelijkenissen, commissarissen*.
41. In plaats van dubbele *sch* schrijft men: *ssch*. Bijv. *bosschen, lasschen, wisschen, lesschen, blusschen*.
42. Woorden op *ng* veranderen bij verlenging van 't woord somtijds *ng* in *nk*; men kan wel hooren wanneer. Bijv. *woninkje, sprinkhaan, aanvankelijk*.
43. Men schrijve: *samen, samenkomst* enz.; doch: *te zamen, verzamelen*, enz.
44. In welke woorden een slot-*s* of *-f*, bij verlenging van 't woord, in *z* of *v* overgaat kan men hooren. Bijv. *turven, kersen, beurzen, pausen, triomfen, wolven*.

HOOFDLETTERS.

45. Met een hoofdletter schrijft men:
- 1°. Het eerste woord van een volzin.
 - 2°. Het eerste woord van een versregel. (Niet alle dichters houden zich daaraan.)
 - 3°. Eigennamen en de bijvoeglijke naamwoorden van eigennamen afgeleid. (In 't Fransch en Hoogduitsch ook?) Geef voorbeelden!
 - 4°. Soortnamen en begripsnamen als eigennamen beschouwd. Bijv. *de Keizer, het Dagelijksch Bestuur, de Hoogere Burgerschool, Hare Majesteit*.

5°. De namen van de maanden, de dagen der week en van feestdagen. Geef voorbeelden!

6°. Titels van menschen, boeken enz. *Weledele Heer, Vaderlandsche Geschiedenis.*

7°. De woorden, die God beteekenen, alsmede de voornaamwoorden (behalve de betrekkelijke) die Hem aanduiden. Bijv. *de Voorzienigheid, de Almachtige. God verlaat de Zijnen niet. Wij spraken van Hem, wiens goedertierenheid oneindig is.*

TEEKENS.

46. Men plaatst een punt:

1°. Om een lange rust aan te duiden.

2°. Achter opschriften en afkortingen. Geef voorbeelden!

47. Men plaatst een komma:

Om een korte rust aan te duiden.

48. Men plaatst een kommapunt:

Om een rust aan te duiden, korter dan bij een punt en langer dan bij een komma.

49. Men plaatst een dubbelpunt:

1°. Voor een letterlijke aanhaling. Bijv. *Hij zei: „Wat zie je bleek!”* Doch: *Hij zei, dat ik zoo bleek zag.*

2°. Voor een opsomming. Bijv. *Alles ging naar de kermis: vader, moeder, broertjes en zusjes.*

3°. Als maar of want is weggelaten. Bijv. *Hij is niet groot: hij is klein. Hij komt niet: hij is ziek.*

50. Men gebruikt een koppelteeken (-):

1°. Wanneer een bijvoeglijk woord, alleen het eerste lid eener samenstelling bepaalt. Bijv. *Oudemännenhuis, groene-zeeppabrikant, 's-Hertogenbosch, de Vijf-Heerenlanden.*

2°. In samenstellingen, waarin een eigennaam of een van een eigennaam afgeleid bijvoeglijk naamwoord voorkomt. Bijv. *Stanley-pet, Java-thee, de wet-Van Houten, Pruisisch-zuur, Engelsch-zout.*

3°. Tusschen twee van eigennamen afgeleide bijvoeglijke naamwoorden. Bijv. *het Fransch-Russisch bondgenootschap, het Geldersch-Overijselsch dialect.*

4°. In aardrijkskundige namen, waarvan het eerste deel een genitief, een bijvoeglijk naamwoord of een bijwoord is. Bijv. *Staats-Vlaanderen, Noord-Brabant, Opper-Egypte.* Doch: *Noordbrabantsch* enz.

5°. In samengekoppelde titelnamen. Bijv. *Rijks-veearts, Kapitein-generaal, Vice-president, Schout-bij-nacht.*

6°. In ongewone woordkoppelingen. Bijv. *een sta-in-den-weg, een kruidje-roer-me-niet, X-stralen.*

7°. Bij weglating van een deel van een woord. Bijv. *huis- en rijtuigschilder, schrijf- en kantoerbehoefsten.*

51. Men gebruikt het samentrekkingssteeken (^)

Bij weinig voorkomende samentrekkingen. Bijv. *groene zoón, boóm, aám, goê lién,* voor *zoden, bodem, adem, goede lieden.*

52. Men gebruikt een trema (¨):

Wanneer het noodig is aan te duiden, dat twee opeenvolgende klinkers tot verschillende lettergrepen behooren. Bijv. *beërven, knieën, poëzie, variëteit, geëerd.*

53. Men gebruikt een apostrophe ('):

Om aan te duiden, dat één of meer letters zijn weggelaten. Bijv. *'t Gebeurde 's aronds. Marnis' Biëncorf. Met z'n achten. 'n Mooi boek. In d' oceaan.*

54. Men plaatst een vraagteeken (?):
Na elke rechtstreeksche vraag. Bijv. *Hij vroeg: „Waar zit je?”* Doch: *Hij vroeg, waar ik zat.*
55. Men plaatst een uitroepeteeken (!):
Na een uitroep, een wensch, een bevel en veelal na een tusschenwerpsel. Geef voorbeelden!
56. Men plaatst een beletselteeken (...):
Na een zin die onvoltooid blijft. Geef voorbeelden!
57. Men gebruikt aanhalingsteekens („ ”):
Vóór en na elke rechtstreeksche aanhaling. Bijv. *Vader zei: „Je blijft thuis”.* Doch: *Vader zei, dat ik thuis moest blijven.*
58. Om een woord goed te laten uitkomen schrijft men het met een hoofdletter of tusschen aanhalingsteekens; ook kan men het met een ander lettertype laten drukken, b.v. **vet**, gespateerd, *cursief* of **KLEINKAPITAAL**.

DE ENKELVOUDIGE ZIN.

59. Een gedachte in woorden uitgedrukt is een zin. Een zin kan ook uit een enkel woord bestaan. Geef voorbeelden!

60. Men verdeelt de zinnen in enkelvoudige en samengestelde.

Een enkelvoudige zin bevat slechts één gedachte.

Een samengestelde zin bestaat uit meer dan één enkelvoudige, die tot één geheel verbonden zijn.

61. De noodzakelijke bestanddeelen van een zin zijn onderwerp en gezegde.

62. Bovendien kunnen in een zin bepalingen voorkomen. Een der bepalingen kan zijn lijdend voorwerp, of kortweg voorwerp. Welke?

63. Het gezegde bestaat uit:

1°. Een persoonsvorm des werkwoords.

2°. Een koppelwerkwoord en een naamwoordelijk deel.

Noem de voornaamste koppelwerkwoorden!

Als koppelwerkwoord komen o. a. ook voor: *staan, zitten, liggen, vallen, zien*, als ze *zijn* beteekenen; *raken, loopen, gaan*, als ze *worden* beteekenen; *voorkomen*, als het *schijnen* beteekent. Geef voorbeelden!

Als koppelwérkwoorden doen ook dienst sommige lijdende werkwoorden. Ziehier eenige voorbeelden: *Het besprokene werd geheim gehouden. Hij werd Jan gedoopt. Zijn vorderingen werden voldoende bevonden. Wie werd als koning uitgeroepen? Hij werd als burgemeester gedoodverfd enz.*

Het *naamwoordelijk gezegde* is een zelfstandig naamwoord, een bijvoeglijk naamwoord, een ranggetal, een bezittelijk voornaamwoord, een onbepaalde wijs, een deelwoord, een bijwoord of een geheele uitdrukking (*van zessen klaar, bij de hand* enz.) Geef van ieder eenige voorbeelden! Zie ook § 70.

64. Hoe meer bepalingen in een zin voorkomen, hoe minder omvang de gedachte heeft. Bewijs dat, door telkens een nieuwe bepaling te voegen in den zin: *Een vader schrijft.*
65. De naam van den persoon tot wien men spreekt, heet aangesproken persoon. Voorbeelden in zinnen!
66. Een bijstelling is de bepaling, die een zelfstandigheid met een anderen naam noemt. Bijv. *Mijn neef, de schilder, heeft dit geteekend. Hij woont in Arnhem, Gelderlands hoofdstad.* Zoo ook: *de stad Leiden, Oom Gerrit, de Heer van Vooren, de stoomboot „Salland”.* Alsmede: *'k Werd, kind, bij Spanjaards groot gebracht. Ik heb hem nog als knaap gekend.*
67. Men kan meestal, bij eenig nadenken, gemakkelijk begrijpen bij welk deel van den zin een bepaling behoort. Onderzoek dit eens in den zin: *Willems vader schrijft elken eersten van de maand een langen en hartelijken brief aan zijn jongsten zoon, korporaal bij het Vierde Regiment Infanterie te Leiden.*
68. Wanneer in een zin meer dan één onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling (van denzelfden aard) voorkomen, spreekt men van een veelvoudig onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling. Bijv. *Jan en Piet spelen en zingen met hun broertjes en zusjes 's morgens en 's avonds in de kamer of in den tuin.*

69. Bepalingen van zelfstandigheden heeten bijvoeglijke bepalingen.

Bepalingen van iets, dat geen zelfstandigheid is, heeten bijwoordelijke bepalingen.

Welke bepalingen in bovenstaanden zin (§ 67) zijn bijvoeglijk, welke bijwoordelijk.

70. Ontleed redekundig :

Vandaag is 't best weer. Hoe maak je 't? Alles is op. Er werd vreeselijk gerookt. Ik noem mij uw dienstwilligen dienaar. Des Zondags wordt hier niet verkocht. Te veel eten is ongezond. Ik hoorde hem duidelijk uw naam roepen. Hun vreugde was niet te beschrijven. Ik heb haar nog als meisje gekend. Dat vrouwtje is erg bij de pinken. Uitgeput viel hij op een stoel neer. Ben je al zestien jaar, Piet? Ben jij 't Dirk? Is de kerk al uit? Hij is ook niet van gisteren. Onmogelijk was 't mij op tijd klaar te zijn. Kom binnen, ventje! Mij dorst. Hij raakt verlegen om steenkolen. Den heelen nacht werd er gedanst en gesprongen. Wie noemde hem een schurk? Ik maakte hem (tot) mijn vertrouwing. Den moed niet verloren! Niet alles alleen opeten!

71. Onvolledig of elliptisch noemen we een zin, waarin één of meer deelen zijn weggelaten, die in den regel wel worden genoemd. Bijv. *Geduld! Goeden dag! 's Lands wijs, 's lands eer! Land! Op zij!*

Waartoe zou die weglating dienen?

OVER DE NAAMVALLEN.

72. Naamvallen zijn de vormen van een naamwoord, die de betrekking er van tot andere woorden uitdrukken. Tegenwoordig wordt die betrekking nog maar zelden door bepaalde vormen aangeduid; meestal wordt ze door voorzetsels uitgedrukt, of blijkt ze uit de plaats van het woord, of moet ze uit den zin worden opgemaakt.
73. In den eersten naamval (*nominatief*) staat:
- 1°. Het onderwerp.
 - 2°. Het naamwoordelijk gezegde.
 - 3°. De naam van den aangesproken persoon.
 - 4°. De bijstelling van een woord in den eersten naamval.
- Geef voorbeelden!
74. In den tweeden naamval (*genitief*) staat:
- 1°. De bijvoeglijke bepaling van afkomst of bezit. Bijv. *Vondels lierdichten. Willems boek.*
Deze genitief wordt meestal door het voorzetsel van omschreven.
 - 2°. De bijvoeglijke bepaling, die bij den naam eener werking staat en daarvan òf het onderwerp, òf het voorwerp noemt. In 't eerste geval heet de tweede naamval *subjectief*, in het andere geval *objectief*.
Voorbeelden. *Het geblaas der schapen. Het scheren der schapen. Het vechten der soldaten. Het keuren der lotelingen. Amsterdams bloei. De uitlegging der stad. Het wassen der rivier. De overstrooming der uiterwaar-*

den. Wiens optreden? Niemands belooning. Diens zelfopoffering. De overwinning der onzen.

Deze genitief wordt meestal door het voorzetsel **v a n** omschreven.

3°. De bijvoeglijke bepaling, die het geheel noemt, waarvan een deel genomen is (*p a r t i t i e v e g e n i t i e f*). Bijv. *Een som geld(s). Wie onzer? Een bete brood(s). Veel waars. Een kudde schapen.*

Deze genitief wordt doorgaans vervangen door den **a c c u s a t i e f**.

4°. De bepaling bij sommige werkwoorden of bijvoeglijke naamwoorden als: *gedenken, zich ontfermen, zich schamen, zich aantrekken, zich erbarmen; bewust, deelachtig, indachtig, machtig, moe, waardig, waard, vol, e. a.*

Deze genitief wordt doorgaans vervangen door een **a c c u s a t i e f** met of zonder voorzetsel. Geef voorbeelden!

5°. Sommige bijwoordelijke bepalingen. Bijv. *Dezer dagen. Zijns wegs gaan. Ouder gewoonte.*

75. In den derden naamval (*datief*) staat:

1°. Het zoogenaamd belanghebbend voorwerp. Bijv. *Geef hem dit. Antwoord mij. Ik verzeker het u. Dat is mij bekend, duister. Hij werd zijn vaderland ontrouw.*

Deze datief wordt dikwijls door het voorzetsel **a a n** omschreven.

2°. De naam der zelfstandigheid, die de bezitter is van een andere in den zin genoemde zelfstandigheid. Bijv. *Hij trok zich de haren uit. Ik drukte hem de hand. Tranen vloeiden hem uit de oogen. De pet viel hem van het hoofd.*

Men zou dezen datief door een genitief of door een bezittelijk voornaamwoord kunnen

vervangen. Vandaar zijn naam: possessieve datief.

3°. In zinnen als: *Dat was je 'n drukte! Wat een leven is me dat hier! 't Is me nog al geen kleinigheid!* noemt men je en me: datief van den belangstellende.

4°. De bijstelling van een woord in den derden naamval. Geef voorbeelden!

76. In den vierden naamval (*accusatief*) staat:

1°. Het lijdend voorwerp.

2°. Het naamwoord na een voorzetsel.

Uit enkele ouderwetsche uitdrukkingen blijkt, dat dit vroeger soms anders was. Bijv.: *In koelen bloede, ten tijde, in dier voege, met dien verstande, ondershands, tusschendecks, binnendijks*, enz.

3°. Vele bijwoordelijke bepalingen van tijd, plaats, hoeveelheid en omstandigheid. Bijv.: *Hij kwam den 3^{en} Maart. Wij gingen de kamer binnen. Hij weegt honderd pond. Zij reikte mij de hand, het oog vol tranen. Alles kost een dubbeltje!*

4°. De bijstelling van een woord in den vierden naamval. Geef voorbeelden!

5°. De bepaling bij sommige bijvoeglijke naamwoorden als: *gewoon, meester, kwijt, gewaar, gewend*, e. a. Geef voorbeelden!

OVER DE WOORDSOORTEN.

I. HET WERKWOORD.

77. Het werkwoord drukt een werking of een toestand uit en kan alleen het gezegde vormen.
78. Werkwoorden, die een lijdend voorwerp bij zich kunnen hebben, heeten transitieve of overgankelijke; de andere intransitieve of niet-overgankelijke.
- Sommige werkwoorden als: *drijven, rooken, schieten, draaien, hangen*, kunnen transitief en intransitief gebruikt worden. Geef voorbeelden!
79. Transitieve werkwoorden worden bedrijvend gebruikt, als 't onderwerp iets doet; lijdend als 't onderwerp de handeling ondergaat of er door ontstaat. Geef voorbeelden!
- Van sommige intransitieve werkwoorden, die een handeling te kennen geven, is ook een lijdende vorm in gebruik. Bijv. *Er wordt gelachen, geloopen*. Hier kan men zich geen onderwerp denken.
80. Koppelwerkwoorden verbinden het naamwoordelijk deel van 't gezegde met het onderwerp. Noem ze! Zie ook §§ 63 en 70.
81. Hulpwerkwoorden van tijd, dienen tot vorming der samengestelde tijden; ze zijn: *hebben zijn* en *zullen*.

Hulpwerkwoord van den lijdenden vorm is: *worden*.

Hulpwerkwoorden van wijze doen den dienst van modale bijwoorden; ze zijn: *kunnen, moeten, laten, mogen en zullen*.

Voorbeelden:

't *Kan* wel zoo zijn = Het is *misschien* wel zoo.
 Hij *moet* het gedaan hebben = Hij heeft het *stellig* gedaan. *Laat* hij ophouden! = Hij houde *toch* op!
 Hij *moge* niet heel vlug zijn, dom is hij niet = Hij is *misschien* niet heel vlug enz. Hij *zal* wel geslaagd zijn = Hij is *waarschijnlijk, zeker* wel geslaagd.

82. Wederkerende werkwoorden hebben een infinitief, voorafgegaan door zich.

Kan de infinitief van een wederkerend werkwoord nooit zonder zich gebruikt worden, dan heeten ze noodwendig wederkerend; anders toevallig wederkerend.

Tot welke soort behooren: *zich verbeteren, zich schamen, zich wasschen, zich vergissen, zich kleeden, zich verheugen?*

83. Onpersoonlijke werkwoorden zijn die, waarbij het onderwerp nooit genoemd, maar altijd door het voornaamwoord het wordt aangeduid. Staat het voornaamwoord het als plaatsvervanger van het achter het werkwoord volgende onderwerp, dan zijn ze niet echt maar schijnbaar onpersoonlijk. Bijv. *Het spijt me, dat ge ziek zijt. Het verveelt me, u dit telkens te moeten zeggen.*
84. Als we den uitgang *en* of *en* van een werkwoord weglaten, dan houden we den stam over. Zie echter § 30.
85. Een werkwoord staat in de aantoonende wijs

als men de werking voorstelt als **w e r k e l i j k h e i d**.
Een werkwoord staat in de **g e b i e d e n d e w i j s**
als men de werking voorstelt als **n o o d z a k e l i j k h e i d**.

Een werkwoord staat in de **a a n v o e g e n d e w i j s** als men de werking voorstelt als **m o g e l i j k h e i d** of **o n w a a r s c h i j n l i j k h e i d**.

Helder dit door voorbeelden op!

OPMERKING. De aanvoegende wijs komt in onze taal bijna niet meer voor; we vervangen haar meestal door de aantoonende wijs.

86. Hoeveel t i j d e n heeft iedere wijze? Noem ze!
87. Hoeveel p e r s o n e n en g e t a l l e n komen bij de vervoeging der werkwoorden voor?
88. O n b e p a a l d e w i j s heet de vorm van het werkwoord, die ook als zelfstandig naamwoord kan gebruikt worden.
89. D e e l w o o r d e n (tegenwoordig en verleden) zijn de vormen der werkwoorden, die ook als bijvoeglijke naamwoorden kunnen gebruikt worden. Geef voorbeelden!

VERVOEGING DER WERKWOORDEN.

90. De vormen der werkwoorden zijn afhankelijk:
 - 1°. Van den p e r s o o n des onderwerps.
 - 2°. Van het g e t a l des onderwerps.
 - 3°. Van den t i j d, waarin de werking gedacht wordt.
 - 4°. Van de w i j z e, waarop de werking gedacht wordt.

91. Een werkwoord vervoegen wil zeggen: al die vormen in geregelde orde noemen.
92. Naar de vervoeging worden de werkwoorden verdeeld in: regelmatige en onregelmatige. De regelmatige worden weer verdeeld in: zwakke en sterke.
93. Sterke werkwoorden veranderen in den onvoltooid verleden tijd van stamklinker en hebben een verleden deelwoord op en. (Eén dezer kenmerken is voldoende om een werkwoord sterk te noemen.)
94. Men kan de sterke werkwoorden in zeven klassen verdeelen; die, welke tot dezelfde klasse behooren, worden op dezelfde wijze vervoegd.

1° klasse: winden, wond - wonden, gewonden.

en gelden, gold - golden, gegolden.

2° klasse: nemen, nam - namen, genomen.

3° klasse: geven, gaf - gaven, gegeven.

4° klasse: bijten, beet - beten, gebeten.

5° klasse: gieten, goot - goten, gegoten.

en buigen, boog - bogen, gebogen.

6° klasse: varen, voer - voeren, gevaren.

7° klasse: hangen, hing - hingen, gehangen.

en loopen, liep - liepen, geloopt.

(Het kenmerk der zevende klasse is, dat deze werkwoorden in den onvoltooid verleden tijd *i* of *ie* hebben.)

Uit het bovenstaande blijkt, dat het aantal stamklinkers van een sterk werkwoord: één, twee, drie of vier, kan zijn.

95. Bij de vervoeging van onderstaande werkwoorden, die eigenlijk thuis behooren in de door het Romeinsche cijfer aangeduide klasse, valt iets op te merken. Wat?

- I. *helpen, derven, bederven, sterven, werven, kerven, verkerven, zwerven, werpen, belgen, worden* (oud-tijds: *werden*), *bersten*.
 - II. *helen, zweren* (van een wond) *scheren, wreken*.
 - III. *weven, wegen, bewegen, plegen* (bedrijven), *bidden, liggen, zitten*.
 - IV. *grijnen, krijschen, aantijgen, bezwijmen*.
 - V. *verliezen, verkiezen, vriezen, schuilen, pluizen*.
 - VI. *brouwen, laden, lachen, malen, waaien, zweren* (van een eed).
 - VII. *zouten, spouwen, vouwen, bakken, bannen, spannen, raden, braden, heeten, scheiden, houwen*.
96. **Z w a k k e** werkwoorden hebben een onvoltooid verleden tijd op *d e* of *t e* en een verleden deelwoord op *d* of *t*.

Wanneer op *d e* en wanneer op *t e*?

Vervoeg de regelmatige werkwoorden: *loten, dragen, lezen, stelen, straffen, melden, maaien, leven* en let daarbij goed op de veranderingen van den stamklinker en op de uitgangen.

97. Werkwoorden, die, (hoewel oorspronkelijk *sterk* of *z w a k*) van de vervoeging der regelmatige afwijken noemt men *onregelmatig*. Ze zijn: *kunnen, willen, mogen, moeten, weten, zullen, brengen, denken, dunken, zoeken, koopen, doen, hebben, zijn, durven, werken* (om het verl. deelw. *gewrocht* en den verl. tijd *wrocht*) *leggen, zeggen, komen, staan, slaan, gaan, houden, zien* en *plegen* (gewoon zijn).

Waarin bestaat hunne onregelmatigheid?

98. Hoe worden (door *v o o r v o e g s e l s*) afgeleide en hoe samengestelde werkwoorden vervoegd? Bijv. *beteekenen, ontnemen, verkomen, aflezen, narijden, ophouden, omringen, goedvinden, scheepgaan, incasseeren*.

99. En hoe worden vervoegd: *gekscheren, beeldhouwen, dwarsdrijven, pluimstrijken, herbergen, glimlachen, verwelkomen?*
100. Het getal **z w a k k e** werkwoorden neemt toe; nieuwgevormde werkwoorden zijn steeds **z w a k**. Bijv. *fietsen, boycotten, lombokken*.
Het getal **sterke** werkwoorden is achteruitgaande; 't bedraagt nu nog ongeveer 150. Sommige er van zijn echter reeds aan 't verzwakken d. i. hebben reeds een zwakken onvoltooid verleden tijd of een zwak verleden deelwoord. Zoek hiervan zelf eenige voorbeelden in § 95.

II. HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

101. De namen van zelfstandigheden noemt men **z e l f - s t a n d i g e n a a m w o o r d e n**.
Zij worden verdeeld in: **c o n c r e t e** en **a b - s t r a c t e**.
102. **C o n c r e t e** zelfstandige naamwoorden zijn de namen van zelfstandigheden, die een afzonderlijk bestaan hebben (*stofnamen, verzamelnamen, soortnamen en eigennamen*)
103. **A b s t r a c t e** zelfstandige naamwoorden zijn de namen van zelfstandigheden, die geen afzonderlijk bestaan hebben (namen van *hoedanigheden, toestanden en werkingen*).
104. Tot welke soort behooren de volgende zelfstandige naamwoorden: *wandeling, glas, adel, hoogte, turf, schoonheid, Nero, rijkdom, Bles, bles?*

OPMERKING. Woorden van iedere soort kunnen als zelfstandige naamwoorden dienst doen. B.v. : *Het schoone en goede. Het onwettigende eenen wordt tegenwoordig vervangen door het korter een. Daar staat een Romeinsche vijf. Het ik speelt een gewichtige rol in de wereld. Het mijn en dijn. Het eten. Uw beminde. Vijf gegevens. Zijn wel en wee hangt er van af. Het waarom der menschelijke handelingen. Hoe is je van? Dat vervelende maar kan iemand kregel maken. Een luid hoezee!*

105. GESLACHT. De zelfstandige naamwoorden zijn van het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht.

OPMERKING. Men verwarre niet het geslacht van het woord met het geslacht der zelfstandigheid, die het noemt d. i. met het natuurlijk geslacht, daar beide niet altijd overeenkomen. Bijv. *meisje, jongetje, heerschap, hoofd* (van den staat b.v.), *olifant, vos, mug, muis.*

106. Een verschillend geslacht hebben de volgende woorden in verschillende beteekenissen; zoek in uw woordenboek, welk geslacht ze in iedere betekenis hebben: *bal, blik, bloed, borst, deken, drop, els, fortuin, greep, hak, hoop, kant, kiel, loods, muil, palm, post, streck, troon, trap, vorst, zegen, patroon, pink, sabel.*
107. Een weifelend geslacht d. i. onzijdig of niet-onzijdig (dus m. of vr.) zijn o.a. de volgende woorden: *idee, vuilnis, halsboord, schilderij, figuur, fruit, gordijn, schurft, sop, koffer, maal, keer, school, muziek, fabriek, kwik, port, bouquet, omslag, blauwsel, toestel, machine, koord.*

108. Gemeenslachtig noemt men de zelfstandige naamwoorden, die mannelijk zijn als ze een mannelijk persoon beteekenen en vrouwelijk als ze een vrouwelijk persoon beteekenen.

Noem eenige voorbeelden!

109. Mannelijk zijn :

1°. De namen van mannelijke personen en dieren.

2°. De namen van boomen. Uitgez. *linde* en *tamarinde*.

3°. De namen van bergen.

4°. De namen van steenen als voorwerpen beschouwd.

5°. De namen van munten.

6°. De woorden op aar, erd en aard.

7°. De woorden op dom, die niet onzijdig zijn.

8°. De woorden op em, lm en rm; uitgezonderd: *palm* (van de hand) en *helm* (plantnaam) die vr. zijn.

9. De woorden op el en er, die werktuigen beteekenen. Uitgezonderd: *schoffel*, *griffel*, *sabel* en *sikkel*, die vr. zijn.

110. Vrouwelijk zijn :

1°. De namen van vrouwelijke personen en dieren.

2°. De niet-onzijdige stofnamen. De mannelijke stofnamen zijn: *honig*, *nektar*, *wijn*, *inkt*, *mosterd*, *room*, *azijn*.

3°. De namen van letters en cijfers.

4°. De namen van bloemen en vruchten, behalve: *appel*, *eikel* en de vruchtnamen op *oen* en *ling*.

5°. De namen (ook de eigennamen) van vaartuigen; behalve eenige op er, die mannelijk zijn en een paar onzijdige.

6°. De woorden op de en te, behalve een paar onzijdige.

7°. De woorden op ing en st, die van een werkwoord zijn afgeleid. Uitgezonderd: *dienst* en *last*.

8°. De woorden op schap, ij, ie, heid, teit, nis en age, die niet onzijdig zijn.

111. **OPMERKING.** Voorwerpen en dieren, wier namen vrouwelijk zijn, worden in de spreektaal doorgaans met hij aangeduid. Stoffen, ook die, wier namen mannelijk zijn, worden daarentegen doorgaans met zij aangeduid.

112. Samengestelde zelfstandige naamwoorden hebben het geslacht van het laatste lid der samenstelling, indien het geheele woord een zelfstandigheid beteekent, behoorende tot de soort door het laatste lid genoemd. Bijv. *huisdeur*, *moestuyn*, *golfstroom*, *weiland*.

Van welk geslacht is echter: *roodhuid*, *slaapmuts*, *negenoo*, *woelwater*, *dingeland*, *booswicht*, *wijsneus*, *weetniet*, *ondeugd*?

113. **GETAL.** De zelfstandige naamwoorden hebben twee getalvormen: enkelvoud en meervoud.

Sommige komen alleen in 't enkelvoud, andere alleen in 't meervoud voor. Noem van elke soort 6 voorbeelden!

114. Het meervoud wordt van het enkelvoud gevormd door achtervoeging van: s, n, en, ers of eren.

Vreemde namen en eigennamen (vooral wanneer ze op een klinker eindigen) krijgen soms 's. Geef eenige voorbeelden!

115. Wat beteekenen de meervoudige woorden: *heiden, heidens, heidenen, reeden, redens, redenen, studies, studiën, stuks, stukken, letters, letteren, beenen, beenderen, kleeden, kleederen, bladen en bladeren?*
116. Wat is het meervoud van: *ra, eega, gymnasium, leerrede, vleesch, koe, rif, musicus, stad, lende, schip, genie, galanterie en tralie?*

117. VERBUIGING. De tweede naamval op *s* wordt sterke, die op *en* zwakke genoemd. Geef eenige voorbeelden van beide!

OPMERKING. Het eenige onzijdige woord met een zwakken genitief is *hart*. (Men zegge evenwel niet, dat dit woord vroeger vrouwelijk was, hetgeen blijkt uit: *ter harte nemen*. Dit *ter* zegt omtrent het vroegere geslacht van *hart* evenmin iets stelligs, als in: *ter oore, ter been, ter wille, terloops, ten gunste*, de woordjes *ter* en *ten* iets zekers zeggen omtrent het geslacht van *oor, been, wil, loop* en *gunst*.)

118. De tweede naamval der zelfstandige naamwoorden wordt in de spreektaal bijna altijd omschreven door middel van het voorzetsel *van* of door een bezittelijk voornaamwoord. Wij treffen hem nog aan in:

1°. *Jans pet* (Jan *z'n* pet), *Anna's hoed* (Anna haar hoed, Anna *d'r* hoed), *koninginsverjaardag, moeders pappot, rijkelui's wensch, jongelui's partij, tantes breiwerk, zijn vrouws zuster* enz.

2°. In bijwoordelijke bepalingen: *'s nachts, 's zomers, 's weeks, 's maands, 's Maandags* enz.

3°. In vaste uitdrukkingen als: 's *Lands wijs*, 's *lands eer*. *Langs 's Heeren straten*. 's *Rijks belastingen* enz.

119. De derde naamval der zelfstandige naamwoorden wordt meestal omschreven door middel van de voorzetsels aan of voor. Sporen van een derden-naamvalsvorm treffen we nog aan in: *ten dienste*, *ten slotte*, *op straffe*, *in gemoede*, *in den vreemde*, *om den broode*, *van den bloede*, enz.

III. HET LIDWOORD.

120. Men onderscheidt twee lidwoorden:

- a. Het bepalend lidwoord: *de* of *het*.
 b. Het nietbepalend lidwoord *een*.

121. Ze worden aldus verbogen:

Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
Enkelvoud.	Enkelvoud.	Enkelvoud.
de, een,	de, een(e),	het, een.
des, eens,	der, eener,	des, eens.
de(n), een(en),	de(r), een(e),	het, een.
den, een(en),	de, een(e),	het, een.

Meervoud: *de*, *der*, *de(n)*, *de*.

122. De vormen: *der* (datief), *den* (datief mv.) *eene* en *eenen* worden zelden meer geschreven en nooit gehoord in de beschaafde omgangstaal.
123. Sporen van oude datievormen van het bepalend lidwoord vinden we in: *ten dienste*, *ten deele*, *ten huize*, *ten platten lande*, *ter zake*, *ter inzage*.

124. Ter en ten vervangen het voorzetsel *te* in: *ter uwer verjaring, ten onzent, ten mijnen huize, ten zijnen behoeve, enz.*

IV. HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

125. Een bijvoeglijk naamwoord zegt, hoe iets is, waarvan iets gemaakt is, of drukt een betrekking van plaats of tijd uit. Bijv. *de rijke man, de man is rijk, de stalen veer, een rugwaartsche beweging, Zaansche beschuit, de toenmalige regeering, ons dagelijksch brood.*
126. Sommige bijvoeglijke naamwoorden kunnen èn vóór het zelfstandig naamwoord staan èn als naamwoordelijk gezegde gebruikt worden. In 't eerste geval predicatief gebruikt.
127. Er zijn ook bijvoeglijke naamwoorden, die alleen attributief gebruikt worden. Bijv. *duffelsch, aarden, bovenste, Deventer* (koek bv.), een *mondeling(e)* (boodschap) e. a.
128. Andere worden alleen predicatief gebruikt. Bijv. *prat, benieuwd, alleen, beducht, gewend, kwijt, meester, beu, handgemeen* e. a.
129. Sommige bijvoeglijke naamwoorden drukken een betrekkelijk (*relatief*) begrip uit, m. a. w. een begrip, dat men zich in verschillende graden kan

denken. Zulke bijvoeglijke naamwoorden zijn vatbaar voor verandering door de trappen van vergelijking, d. w. z. ze hebben een comparatief (vergrootende trap) en een superlatief (overtreffende trap). Geef een paar voorbeelden!

Andere bijvoeglijke naamwoorden hebben geen trappen van vergelijking. Geef een paar voorbeelden!

De laatste drukken een volstrekt begrip uit d. i. een begrip, dat niet voor vergelijking vatbaar is; anders gezegd: dat men zich niet in een hooger en of minderen graad kan denken.

130. Vorm, zoo mogelijk, den comparatief en den superlatief van: *groot, helder, duur, bits, gouden, Nederlandsch, ijskoud, moederloos, troosteloos, voorwaartsch, schriftelijk, goed, kwaad, klein, eeuwig, zeskant, moede.*

131. VERBUIGING. Of een *attributief* bijvoeglijk naamwoord in den eersten naamval al dan niet een *e* aanneemt, hangt af:

1°. van 't geslacht. Bijv. een *ruime* zolder, een *ruime* kamer, een *ruim* vertrek.

2°. van 't al of niet voorkomen van een bepalend woord. Bijv. *mooi* werk, het *mooie* werk.

3°. van den aard van 't bepalend woord. Bijv. een *groot* huis, dit *grootte* huis.

4°. van de welluidendheid. Bijv. *Uitgebreide* verzameling, *uitgebreider* verzameling, *verheven* taal, *platte* taal.

OPMERKING. Meer dan twee op elkaar volgende toonlooze lettergrepen worden steeds vermeden.

132. Verder gaat het bijvoeglijk naamwoord steeds op *n* uit, als 't bepalende woord op *s* of *n* uitgaat. Geef voorbeelden!
133. Sporen van oude (sterke) tweede- en derdenaamvals vormen vinden we o. m. in: *goedsmoeds, te(r) goeder trouw, zaliger gedachtenis, met luider stemme, te gelijker tijd, ter nauwer nood.*
134. De bijvoeglijke naamwoorden, die achter eigennamen staan, als: *Karel de Groot*, worden door sommigen verbogen, alsof ze vóór het zelfstandig naamwoord stonden; dus:

Van Karel den Grooten.

Anderen beschouwen het bijvoeglijk naamwoord als een bijstelling en verbuigen 't als een zwak zelfstandig naamwoord; dus:

Van Karel den Grooten.

Nog anderen beschouwen het zelfstandig naamwoord en het bijvoeglijk naamwoord als één naam en laten het bijvoeglijk naamwoord steeds onverbogen; dus:

Van Karel de Grooten.

De laatsten handelen geheel in overeenstemming met de beschaafde spreektaal.

135. Men maakt onderscheid tusschen: een *goed* jager en een *goede* jager, een *groot* man en een *grote* man, uw *ziek* paard en uw *zieke* paard enz. Dit onderscheid wordt lang niet altijd in acht genomen.
136. Een predicatief bijvoeglijk naamwoord kan alleen verbogen worden, wanneer het een lidwoord vóór zich heeft. Bijv. *Uw boek is dik, het mijne is het dikst(e). Zijn tuin is de grootste.*

V. HET TELWOORD.

137. Hoofdtelwoorden noemen 't getal der dingen, ranggetallen de rangorde.

Beide kunnen bepaald en onbepaald zijn.

Tot welke soort behooren: *honderd, zooveelste, twintigste, eenige*?

138. De samenstellingen met honderd worden gewoonlijk aaneengeschreven: *vierhonderd*; doch: *vier duizend*.

139. Honderden en duizenden zijn zelfstandige naamwoorden; men schrijft ze dus met een *n*.

140. Wat merkt gij op bij de uitspraak van: *veertig, vijftig, zestig* en *zeventig*?

Hoe worden de ranggetallen gevormd?

Wat beteekenen: *anderhalf, andermaal, vierdehalf*?

141. Herhalingsgetallen zijn bijwoorden en gevormd van een telwoord en een van de woordjes: *maal, keer, werf, reis*. Geef voorbeelden!

Verdubbeltallen zijn zelfstandige naamwoorden b v. *tweevoud, veelvoud*, enz. waarvan de bijvoeglijke naamwoorden: *tweevoudig, veelvoudig* enz. zijn gevormd. Soortgetallen zijn samengesteld uit den ouden genitief van een telwoord en een der woordjes *lei* en *hande*. Bijv. *tweeërhande, vierderlei, menigerlei*. In plaats van *eenerlei* zegt men ook: *eender* (bijv. naamw. en bijwoord).

142. De voornaamste onbepaalde telwoorden, zijn: *weinige, enkele, ettelijke, eenige, sommige, verscheidene, vele, alle* en *menig(e)*. Het laatste komt alleen in 't enkelvoud voor.

143. Welke telwoorden worden verbogen en hoe?

144. Alle en vele zijn in den eersten en vierden naamval allen en velen, wanneer ze zelfstandig gebruikt worden van personen. Geef voorbeelden!
-

VI. HET VOORNAAMWOORD.

145. Voornaamwoorden duiden zelfstandigheden aan of bepalen ze; in 't eerste geval zijn ze zelfstandig, in 't tweede geval bijvoeglijk gebruikt.

Men verdeelt de voornaamwoorden in:

1. Persoonlijke.
2. Bezittelijke.
3. Aanwijzende.
4. Bepalingaankondigende.
5. Vragende.
6. Betrekkelijke.
7. Onbepaalde.

146. De persoonlijke voornaamwoorden duiden aan of een zelfstandigheid voorkomt als spreker, als aangesprokene of als een persoon buiten deze twee. Welke hebben verschillende vormen voor de verschillende geslachten?

147. Ze worden aldus verbogen:

1° persoon.

Enkelvoud.	Meervoud.
ik, 'k	wij, we, wijlui
mijner, mijns	onzer, ons
mij, me	ons
mij, me	ons

2° persoon.

Enkelvoud.	Meervoud.
gij, ge, jij, je, u	gij, ge, jullie, je, u
uwer, uws, jouwer, jouws	uwer, uws
u, jou, je	u, jullie, je
u, jou, je	u, jullie, je

3° persoon (mannelĳk).

Enkelvoud.	Meervoud.
hij, -i	zij, ze, zullie
zijner, zijns	hunner, huns, er
hem, 'm	hun, ze
hem, 'm	hen, ze (hun)

3° persoon (vrouwelĳk)

Enkelvoud.	Meervoud.
zij, ze	zij, ze, zullie
harer, haars	harer, haars, er
haar, 'r, d'r, ze	haar, ze, haarlui
haar, 'r, d'r, ze	haar, ze, haarlui

3° persoon (onzĳdig)

Enkelvoud.	Meervoud.
het, 't	ze
—	—, er
het, 't	ze
het, 't	ze

Geef voorbeelden, waarin elk der bovenstaande vormen voorkomt! Let daarbij op het volgende:

148. De tweede naamval der persoonlijke voornaamwoorden wordt gebruikt in uitdrukkingen, als: *mijns-gelijke(n), om mijns zelfs wil* enz.; vervolgens bij sommige werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, als: *erbarm u mijner; ik ben zijner, zijns niet waardig*; en ook in uitdrukkingen als: *drie uwer* enz.
149. In den tegenwoordigen tijd komt na *u* de 2° of de 3° persoon van 't werkwoord: *u hebt, u heeft, u kunt, u kan* enz.; in den verleden tijd meestal de 3° persoon: *u was, u kon, u liep* enz.
150. In den tegenwoordigen tijd komt na *je, jij* bijna altijd de 2° persoon: *je hebt, jij kunt* enz.; in den verleden tijd meestal de 3° persoon: *jij was, je kon, je liep* enz.
- In den vragenden vorm gebruikt men ook in den tegenwoordigen tijd de vormen zonder *t*: *heb je, kun jij*, enz.
151. Als men *u* in 't meervoud gebruikt, voegt men er meestal bij: *dames, heeren, vrienden* enz. *Je* wordt ook in 't meervoud gebruikt: *je moet weten, jongens* enz.; *ik verzoek jullie, dat je je mond houdt*.
152. Voor zaken gebruikt men zelden *zij*, doch meestal *ze*.
153. Soms gebruikt men het in plaats van *hij* of *zij*. Bijv. *Wie is die man? Het is mijn oom. Wie is die dame? Het is mijn tante. Wie zijn die menschen? Het zijn vreemdelingen*.
154. Kan wij wel eens één persoon aanduiden?
155. In de beschaafde spreektaal gebruikt men hoogst zelden *hen*, doch in plaats daarvan bijna altijd *hun*. Voorbeelden!
156. In een zin als: *Er waren er drie, die hun les niet konden* is 't eerste er bijwoord van plaats, 't tweede persoonlijk voornaamwoord: *van hen, onder hen*.

157. Zelf laat men in den 3^{en} en 4^{en} naamval liefst onverbogen.

Zich heet wederkeerend voornaamwoord; het komt alleen in den 3^{en} en 4^{en} naamval voor.

Elkander en malkander zijn wederkeeringe voornaamwoorden; in den 2^{en} naamval krijgen ze een *s*.

In plaats van: *zich zelf* hoort men dikwijls: *z'n eigen*. *Hij heet van z'n eigen Jansen*. *Hij heeft veel geld van z'n eigen*.

158. In plaats van een persoonlijk voornaamwoord met een voorzetsel gebruikt men (vooral van zaken sprekende) dikwijls een bijwoord voorafgegaan door *er*. Geef voorbeelden!

159. De Bezittelijke Voornaamwoorden geven te kennen, of iets aan den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon toebehoort. Ze worden zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt. Ze zijn:

mijn (*m'n*) *uw, jou, je* *zijn* (*z'n*), *haar* (*d'r, 'r*)
ons, onze *uw, jullie, je* *hun of haar* (*d'r, 'r*)

De vormen, waarin de klinker door een apostrophe is vervangen, behooren tot de spreektaal; nieuwere schrijvers gebruiken ze evenwel nu en dan ook in de schrijftaal.

160. Als voorbeeld van de verbuiging nemen we mijn:

M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud.
mijn	mijn(e)	mijn	mijn(e)
mijns	mijner	mijns	mijner
mijn(en)	mijn(c)	mijn	mijn(e)
mijn(en)	mijn(e)	mijn	mijn(e)

De tusschen haakjes geplaatste letters worden in de schrijftaal doorgaans weggelaten, in de spreektaal altijd.

Onze verliest de *e* alleen in 't onzijdig enkelvoud.

161. Zelfstandig gebruikt, met zelfstandige beteekenis, zijn ze in 't meervoud: *de mijnen* enz.

Zelfstandig gebruikt, doch eigenlijk als bepaling van een vroeger genoemde zelfstandigheid op te vatten, zijn ze in 't meervoud: *de mijne* enz.

Geef voorbeelden!

In plaats van de *mijnen* gebruikt de spreektaal meestal: *mijn familie, kinderen, aanhangers, landgenooten, geestverwanten* enz.

162. Men onderscheidt bij de bezittelijke voornaamwoorden 't geslacht en 't getal van den bezitter (*subjectief*) van 't geslacht en 't getal der bezitting (*objectief*).

Noem het subjectief en het objectief geslacht en getal van de bezittelijke voornaamwoorden in: *mijn moeder, jou boeken, haar ouders, jullie tuin, hun recht, je woonplaats, d'r huiswerk, uw krachten*.

163. De Aanwijzende Voornaamwoorden geven te kennen of een zelfstandigheid meer of minder ver van den spreker verwijderd is.

Ze zijn: *deze, die* en *gene*.

Ze worden zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt.

164. Verbuiging van deze:

M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud.
deze	deze	dit	deze
dezes	dezer	—	dezer
dezen	deze	—	deze(n)
dezen	deze	dit	deze

Verbuiging van die:

M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud.
die	die	dat	die
diens	dier	—	dier
dien	die	—	die(n)
dien	die	dat	die

Als 2^{en} en 3^{en} naamval van *dat* (zelfstandig) gebruikt men: *daarvan* en *daaraan*; van *dit* (zelfstandig): *hiervan* en *hieraan*.

Als 2^{en} naamval meervoud gebruikt de spreektaal ook *d'r*. Bijv. *Wat kosten die appels? Stuur me d'r een mud van.*

165. Oude genitiefvormen van het aanwijzend voornaamwoord vinden we nog in: *deskundige, destijds, des te liever, wat dies meer zij, dermate, derwijze, derhalve* enz.
166. Gene wordt verbogen als deze, doch heeft geen genitief en geen onzijdig geslacht. Zelfstandig gebruikt voor personen, worden deze en gene in den 1^{en} en 4^{en} naamval meervoud gewoonlijk: *dezen* en *genen*.
167. In plaats van *diens* en *dier* (zelfstandig), gebruikt de spreektaal meestal *die z'n* en *die d'r*. Voorbeelden!
168. Wanneer van twee zelfstandigheden gesproken wordt, dan wordt het eerstgenoemde aangeduid met: *die*, (*dat*) of *gene*, het laatstgenoemde met *deze* (*dit*).

169. Soms gebruikt men dat, waar men die zou verwachten. Bijv. *Wie is die man? Dat is mijn oom. Wie is die vrouw? Dat is mijn tante.*
170. In plaats van dit met een voorzetsel gebruikt men vaak een met hier samengesteld bijwoord; in plaats van dat met een voorzetsel een met daar samengesteld bijwoord. Geef voorbeelden!
171. De bepalingaankondigende voornaamwoorden geven te kennen, dat een bepaling of een bepalende zin volgt of er bij gedacht kan worden.
Ze zijn: *degene, dezelfde, diezelfde, dergelijke, zulke, dusdanige* en *zoodanige*.
Ze worden zelfstandig of bijvoeglijk gebruikt.
172. Verbuiging van *degene*;
M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud.
degene	degene	datgene (hetgeen)	degenen
desgenen	dergene	—	dergenen
dengene	degene	datgene (hetgeen)	de(n)genen
dengene	degene	datgene (hetgeen)	degenen
173. Van *dezelfde*, bijvoeglijk gebruikt, wordt *zelfde* verbogen als een bijvoeglijk naamwoord; *zelfstandig* gebruikt wordt het verbogen als *degene*.
174. De voornaamwoorden *hij, zij, die, dat*, worden soms als bepalingaankondigende gebruikt. Geef voorbeelden!
175. Welke bepalingen kunnen worden ingevuld in de volgende zinnen: *Zulke boter is duurzaam. Zoodanige*

menschen vertrouw ik niet. Van dergelijke praatjes heb ik meer dan genoeg. Ik heb hetzelfde boek nu al drie-maal gelezen.

176. De Vragende Voornaamwoorden vragen naar den naam of naar eenig kenmerk van personen of zaken.

Ze zijn: *wie, wat, welk(e), hoedanig(e), wat voor(een)*.
Welke kunnen bijvoeglijk gebruikt worden?
Welke vragen naar den naam van personen of zaken, welke naar eenig kenmerk?

177. Verbuiging van: *wie, wat en welk(e)*:

M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud
wie	wie	wat	wie
wiens	(wier)	—	(wier)
wien	wie	wat	wien
wien	wie	wat	wie
welk(e)	welke	welk	welke
—	—	—	—
welken	welke	welk	welke(n)
welken	welke	welk	welke

178. In plaats van *wiens* en *wier* gebruikt de spreektaal meestal: *wie z'n, wie d'r*.

Wier wordt ook in de schrijftaal meest omschreven.

Voor den tweeden en derden naamval van *wat* gebruikt men: *waarvan* en *waaraan*, die ook gescheiden kunnen worden.

Een ouden genitief van *wat* vinden we nog in de voegwoorden: *weshalve* en *weswege*.

179. Welk (een) en wat (een) kunnen ook in uitroepingen voorkomen. Bijv. *Welk een dwaasheid!*
Wat (een) domme jongen!

179* In plaats van een vragend voornaamwoord met een voorzetsel gebruikt men vaak een met waar samengesteld bijwoord. Geef voorbeelden!

180. De Betrekkelijke Voornaamwoorden verbinden een bijvoeglijken zin met een naamwoord. Het laatste heet antecedent.

Het antecedent kan ook een geheele zin wezen.

Als betrekkelijke voornaamwoorden doen dienst: *die, dat, wat, welke, hetwelk* en *hetgeen*.

181. Verbuiging van die en welke.

M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud.
die	die	dat	die
wiens	wier	—	wier
wien	wie	dat	wien
dien of wien	die of wie	dat	die of wie

welke	welke	hetwelk	welke
welks	welker	welks	welker
welken	welke	hetwelk	welke(n)
welken	welke	hetwelk	welke

In den vierden naamval gebruikt men: *wien*, en *wie* na voorzetsels. Geef voorbeelden!

181* In plaats van dat gebruikt men *wat*, wanneer het antecedent is: *dat, het, datgene of alles*.

Ontbreekt het antecedent dan gebruikt men die of wie en wat. Bijv. *Die 't weet, moet het zeggen. Wie niet hooren wil, moet voelen. Wat ge zegt, is waar.*

Wanneer het antecedent een geheele zin is, gebruikt men als betrekkelijke voornaamwoorden wat en hetgeen. Bijv. *Ik moet jullie telkens waarschuwen, wat me erg verveelt. Wij moesten een uur wachten, hetgeen ons maar half aanstond.*

182. Welke komt in de spraak als betrekkelijk voornaamwoord zelden voor.
183. Als tweede naamval van dat wordt gebruikt: waarvan. Van zaken gebezigd is de derde naamval van die en dat veelal waaraan. Geef voorbeelden!
184. Alleen welke kan bijvoeglijk gebruikt worden. Bijv. *Ik moet papier, pennen en inkt halen, welke artikelen alle in denzelfden winkel te krijgen zijn.*

Evenzoo wanneer antecedent en betrekkelijk voornaamwoord van elkaar verwijderd zijn. Bijv. *Ik bepaalde een som, waarvoor hij het huis en den tuin van zijn broeder mocht koopen, welke som hij echter, zoo noodig, met honderd gulden mocht verhoogen.*

185. In plaats van een betrekkelijk voornaamwoord met een voorzetsel gebruikt men dikwijls een met waar samengesteld bijwoord. Geef voorbeelden!

186. De onbepaalde voornaamwoorden duiden zelfstandigheden op onbepaalde wijze aan, of geven te kennen, dat men van zekere door een zelfstandig naamwoord genoemde persoon of zaak niets naders kan of wil zeggen. In 't eerste geval zijn ze zelfstandig, in 't tweede geval bijvoeglijk gebruikt. Ze zijn: *men, iemand, niemand, iets, niets, een, alles, wat, het*, die zelfstandig, alsmede: *zeker, eenig en eene*, die bijvoeglijk zijn.

187. Men wordt alleen in den eersten naamval gebruikt. De tweede naamval van *iemand* en *niemand* is: *iemands* en *niemands*.

In plaats van *niemand* gebruikt men, vooral in de spreektaal dikwijls: *geen mensch*.

188. Een is zelfstandig onbepaald voornaamwoord als het *iemand* beteekent. Bijv. *Ik zal het een mijner vrienden vragen*.

Eene is bijvoeglijk onbepaald voornaamwoord, als het *zekere* beteekent. Bijv. *Ik heb met eene meneer Jansen kennis gemaakt*.

189. Wat is onbepaald voornaamwoord, als het *iets* beteekent; alsmede wanneer het aan 't hoofd van toegevende zinnen staat. Bijv. *Ik zie wat. Wat er ook gebeure, enz.*

OPMERKING. Het woord *wat* kan verschillende functiën in den zin verrichten. Bijv. *Ik zie wat* (onbep. vnw.) *Wat zie je?* (vragend vnw.) *Geef me wat geld* (onbepaald telwoord). *Je hebt wat mooi geschreven!* (bijwoord van graad). *Wat! wil jij dat niet doen?* (tusschenwerpsel). Zie ook § 181*.

190. Het is onbepaald voornaamwoord, wanneer het onderwerp is in onpersoonlijke uitdrukkingen als: *het sneeuwt, het was warm*.

191. In plaats van een onbepaald voornaamwoord met een voorzetsel gebruikt men soms een bijwoord, voorafgegaan door *ergens*, *nergens* of *overal*. Geef voorbeelden!

VII. HET BIJWOORD.

192. Bijwoorden dienen tot bepaling van niet-zelfstandigheden (d.z. begrippen door een werkwoord, een bijvoeglijk naamwoord, een telwoord of een ander bijwoord uitgedrukt.)
193. Ze worden verdeeld in:
- 1°. Bijwoorden van plaats. Bijv. *ginds*, *herwaarts*, *terug*.
 - 2°. Bijwoorden van tijd. Bijv. *heden*, *nooit*, *weldra*.
 - 3°. Bijwoorden van hoedanigheid. Bijv. *vroolijk*, *hard*, *eender*, *zoetjes*.
 - 4°. Bijwoorden van hoeveelheid en graad. Bijv. *zeer*, *verbazend*, *ernstig*, *te*, *hoe*, *driemaal*.
 - 5°. Bijwoorden van omstandigheid. Bijv. *vergeefs*, *slechts*, *alleen*.
 - 6°. Modale bijwoorden. Bijv. *ja*, *bepaald*, *stellig* (bevestigende), *geenszins*, *niet*, *neen* (ontkenkende), *misschien*, *soms*, *waarschijnlijk* (twijfelende), *volstrekt*, *noodzakelijk* (gebiedende), *dan*, *toch* (wenshende), *immers?* *niet waar?* *zoo?* (vragende).
- OPMERKING. Modale bijwoorden bepalen niet een afzonderlijk begrip, maar den inhoud van den geheelen zin.

194. Voornaamwoordelijke bijwoorden zijn b.v. *hiermede, daarmede, waarmede, er mede, ergens mede, overal mede, nergens mede*, enz. Zie §§ 158, 170, 179, 185 en 191.
195. Voegwoordelijke bijwoorden zijn die, welke tevens zinnen verbinden. Bijv. *ook, bovendien, dus, hierom, alzoo, nochtans, desnietteenstaande*.
196. Sommige bijwoorden zijn vatbaar voor verandering door de trappen van vergelijking. Bijv. *mooi, hard, vlug, hoog, vaak, na*. Vorm van deze bijwoorden den comparatief en den superlatief (in zinnen)!
197. Bijwoorden doen soms den dienst van bijvoeglijke naamwoorden. Bijv. *Het boek is af; de menschen boven; de lamp is aan, uit, op; de Tweede Kamer is om; dat is mis, raak; de elleboog is door; de maan is op, onder; de deur is toe; zóó is 't welletjes; de arme vrouw is weer bij; met vier stemmen tegen; naë bloedverwanten*.

VIII. HET VOORZETSEL.

198. Voorzetsels wijzen zekere betrekkingen (vooral van plaats en tijd) aan tusschen twee zelfstandigheden, twee werkingen of een werking en een zelfstandigheid. Bijv. *Hij staat voor de deur. Hij zit te slapen. We moeten eten om te leven. Hij schrijft met potlood*.

199. Een voorzetsel kan ook staan vóór een bijwoord of een bijwoordelijke bepaling. Bijv. *We kwamen tot daar. We drongen door tot in de stad.* (In de stad is hier de bijwoordelijke bepaling.)
200. Veel bijwoorden doen dienst als voorzetsels. Bijv. *aan, door, om, onder, sedert, tegen, beneden* enz. Geef voorbeelden in zinnen!
- Naast de bijwoorden: *mede, toe en af* staan de voorzetsels: *met, tot en van.*
201. Ook kunnen geheele uitdrukkingen den dienst doen van voorzetsels. Bijv. *in weerwil van, uit hoofde van, ten verzoeke van, ten behoeve van, in naam van.*

IX. HET VOEGWOORD.

202. Voegwoorden verbinden zinnen of zindeelen. Ze worden verdeeld in:
- nevenschikkende, die zinnen van gelijken rang en zindeelen verbinden; en
- onderschikkende, die zinnen van ongelijke rang verbinden.
- Voorbeelden van de eerste soort zijn: *en, noch, dan, maar, desnietteenstaande, of, want, dus,* enz.
- Voorbeelden van de tweede soort zijn: *dat, omdat, weshalve, opdat, of, ofschoon, indien, mits, toen, sedert, als, alsof, zonder dat, dan,* enz.
- Gebruik de gegeven voorbeelden in zinnen!

X. HET TUSSCHENWERPSEL.

203. T u s s c h e n w e r p s e l s zijn de uitdrukking van een gevoel of de nabootsing van een geluid.

Geef voorbeelden!

Ze staan buiten het zinsverband.

Naar hun beteekenis zijn het geen enkele woorden, maar geheele zinnen.

DE SAMENGESTELDE ZIN.

204. Een samengestelde zin bestaat uit twee of meer enkelvoudige zinnen, die met elkaar samenhangen.
205. Men geeft den naam van nevenschikte zinnen aan:
- 1°. Met elkaar samenhangende hoofdzinnen.
 - 2°. Bijzinnen, die, bij denzelfden hoofdzin, gelijksoortige diensten vervullen.
206. Doet een zin den dienst van zindeel, dan heet hij bijzin of ondergeschikte zin.
- De zin, waarbij een ondergeschikte zin als zindeel dienst doet, heet hoofdzin.
207. Een bijzin kan zijn: het onderwerp, het naamwoordelijk gezegde, het voorwerp, een bepaling afhankelijk van een werkwoord of een bijv. naamw., een bijvoeglijke bepaling of een bijwoordelijke bepaling van den hoofdzin. Vandaar de onderscheiding der bijzinnen in:
- 1°. Onderwerpszinnen,
 - 2°. Gezegdezinnen,
 - 3°. Voorwerpszinnen,
 - 4°. Bepalingszinnen,
 - 5°. Bijvoeglijke zinnen en
 - 6°. Bijwoordelijke zinnen.
208. Het verband tusschen de deelen van een samengestelden zin wordt meestal uitgedrukt door verbindingswoorden; is 't niet door een woord uit-

gedrukt, dan kunnen we 't uit de beteekenis van den zin opmaken.

209. Hoe een zin den dienst kan doen van zindeel, zal blijken uit de volgende

VOORBEELDEN.

- a. *Mijn hoop* is niet vervuld.
Wat ik hoopte, is niet vervuld.
- b. Ge blijft *dezelfde*.
 Ge blijft, *die ge altijd waart*.
- c. Hij kent *zijn les*.
 Hij kent, *wat hij leeren moet*.
- d. Ik herinner mij *uwe woorden*.
 Ik herinner mij, *wat gij gezegd hebt*.
- e. Wij wonen in een zeer *geriefelijk* huis.
 Wij wonen in een huis, *dat zeer geriefelijk is*.
- f. Blijf *daar!*
 Blijf, *waar je bent!*
's Avonds is 't donker.
Als de zon onder is, is 't donker.
 Wij bleven thuis *om de warmte*.
 Wij bleven thuis, *omdat het zoo warm was*.
210. Meestal kan men een hoofdzin van een bijzin onderscheiden door de woordschikking (*constructie*).
211. In den hoofdzin volgen de zindeelen elkaar aldus op:

(N.B. Gezegde beteekent werkwoordelijk gezegde; onder bepalingen moet men ook het voorwerp verstaan.)

1. Onderwerp 1. Gezegde 1. Bepalingen
 2. Gezegde 2. Onderwerp 2. Gezegde
 3. Bepalingen 3. Bepalingen 3. Onderwerp.

Voorbeelden:

Jan komt morgen. Komt Jan morgen? Morgen komt Jan.

212. In den bijzin volgen de zindeelen elkaar aldus op :

1. Onderwerp	1. Bepalingen
2. Bepalingen	2. Onderwerp
3. Gezegde	3. Gezegde

Voorbeelden:

Ik hoop, dat Jan morgen komt.

Dat morgen Jan komt, hoop ik.

213. Kan men niet goed uitmaken of een zin een hoofdzin of een bijzin is, dan lette men op de constructie.

Tot welke soort behooren de deelen van de volgende samengestelde zinnen:

Ik blijf thuis, want Jan komt morgen.

Ik blijf thuis, want morgen komt Jan.

Ik blijf thuis, omdat Jan morgen komt.

Ik blijf thuis, omdat morgen Jan komt.?

214. Komt in een zin geen bepaling voor, dan kan men aan de constructie niet zien, of 't een hoofdzin of een bijzin is. Bijv.

Ik blijf thuis, want het regent.

Ik blijf thuis, omdat het regent.

Om nu uit te maken, tot welk soort van zinnen *het regent* in 't eerste en in 't tweede geval behoort, voege men er een bepaling b.v. *hard* bij.

OPMERKING. Voor enkele uitzonderingen, zie beneden § 227.

NEVENGESCHIKTE ZINNEN.

215. Boven (§ 205) zagen we, dat zoowel bijzinnen als hoofdzinnen nevenschikkend verbonden kunnen zijn.
216. Het verband tusschen twee nevenschikte zinnen is:
- 1°. aaneenschakelend,
 - 2°. tegenstellend of
 - 3°. oorzakelijk.
217. Het aaneenschakelend zinsverband kan worden uitgedrukt door: *en, noch, zoowel-als, ook, bovendien, vooreerst, vervolgens, ten slotte, deels-deels*, enz.
Geef voorbeelden!
218. Het tegenstellend zinsverband kan worden uitgedrukt door: *maar, daarentegen, echter, niettemin, of, integendeel*, enz.
Geef voorbeelden!
219. Het oorzakelijk zinsverband kan worden uitgedrukt door: *want, immers, daardoor, dientengevolge, bijgevolg, daarom, dus, derhalve*, enz.
Geef voorbeelden!

OPMERKING. Een der beide zinnen, waartusschen oorzakelijk verband bestaat, bevat de oorzaak, de reden of den grond van het gevolg of de gevolgtrekking in den anderen uitgedrukt. Een oorzaak echter heeft een noodzakelijk gevolg; het gevolg van een reden hangt van 's menschen wil af; terwijl een grond een waarheid bevat, waaruit het verstand een gevolgtrekking maakt.

De volgende drie voorbeelden tot opheldering:

Ik ben nat geworden, want ik heb zonder paraplu in den regen geloopen. (Het nat-zijn is een noodzakelijk gevolg van het zonder paraplu in den regen loopen.)

Ik blijf thuis, want het regent me te hard. (Het thuis-blijven is een gevolg van 't regenen, doch hangt van mijn wil af; ik kon ook uitgaan.)

Het moet hard geregend hebben, want er liggen plassen op straat. (Ik zie plassen; met mijn verstand maak ik nu de gevolgtrekking: 't moet hard geregend hebben.)

220. Samengetrokken heeten twee nevenschikte zinnen, (die aaneenschakelend of tegenstelligend verbonden zijn), wanneer één of meer gemeenschappelijke deelen slechts éénmaal genoemd worden. Bijv.

Morgen komt mijn broer en overmorgen mijn zuster.

Hij berispte haar en strafte hem.

Hij berispte hem streng, doch mij slechts zacht.

Deze som is te moeilijk, die te gemakkelijk.

Ik heb de ongelukkigen geld en hij kleeren gezonden.

Hij ging naar school en wij naar huis.

221. Men moet zinnsamentrekking vermijden, wanneer de weggelaten deelen niet dezelfde beteekenis hebben of niet denzelfden dienst doen; evenzoo wanneer onduidelijkheid of onwelluidendheid er het gevolg van zou zijn.

Waarom zijn foutief:

Hij heeft geen cent en toch al zijn leven hard gewerkt.

Dat is 't geld, dat hij in ontvangst nam en mij toekwam.

Volkomen vrij is alleen hij, die geen heer dient noch is.

Daar is de heer, dien ik zoo beleefd heb gegroet en mij zoo bekend voorkwam.

Dat wist ik wel, maar gaf mij niets.

Ik bemin en heb u lief.

Zij heeft hem kleeren en mijn broeder geld gezonden.

ONDERGESCHIKTE ZINNEN OF BIJZINNEN.

222. Onderwerpszinnen doen den dienst van onderwerp. Zie § 209 a. Geef voorbeelden!
223. Gezegdezinnen doen den dienst van naamwoordelijk gezegde. Zie § 209 b. Geef voorbeelden!
224. Voorwerpszinnen doen den dienst van lijdend voorwerp. Zie § 209 c. Geef voorbeelden!
225. Bepalingszinnen doen den dienst van tweeden-, derden- of vierden naamvalsbeplating afhankelijk van een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord. Zie § 209 d. Bijv. *Ik herinner me niet, dat ik hier ooit eerder geweest ben. Die bij z'n buurman kijkt, zal ik 't werk laten overmaken. Ik ben er zeker van, dat ge uw les nog niet kent. Hij stoort zich niet in 't minst aan 't geen ik hem zeg. Ge moet er om raden, wie eerst mag.*
226. Bijvoeglijke zinnen doen den dienst van een bijvoeglijke beplating. Zie § 209 e. Geef voorbeelden!
227. Bijwoordelijke zinnen doen den dienst van een bijwoordelijke beplating.

- Voorbeelden van een bijwoordelijken zin :
- van plaats: *Kunt ge me zien, waar ik nu sta?*
- " tijd: *Wacht, tot ik klaar ben.*
- " omstandigheid: *'s Zomers woont hij buiten, terwijl hij 's winters in de stad woont.*
- " oorzaak: *De singel ligt dicht, doordat het zoo hard heeft gevoren.*
(In de spreektaal wordt in plaats van *doordat* bijna altijd *omdat* gebruikt.)
- " reden: *Hij komt niet, omdat het hem te warm is.*
- " grond: *De twee driehoeken zijn congruent, omdat ze één zijde met twee aanliggende hoeken gelijk hebben.*
- " doel: *Eert uw vader en uw moeder, opdat het u welga.*
- " gevolg: *Ik ben van middag niet thuis, zoodat ik u niet kan ontvangen.*
- " voorwaarde: *Ik zal het doen, indien ge 't verlangt, tenzij ge 't verbiedt.*
(Let eens op de constructie van den voorwaardelijken zin, die zonder voegwoord vóór den hoofdzin staat.)
- " toegeving: *Jantje plukte pruimen, schoon zijn vader 't hem verbood.*
(Let eens op de constructie van den toegevenden zin door het voegwoord *al* ingeleid.)
- " vergelijking: *Hij hield zich, alsof hij 't niet wist.*
(Let eens op de constructie van den vergelijkenden zin, die door *als* wordt ingeleid.)
- " hoedanigheid of graad: *Het regent, dat het giet. Je moet zoo hard spreken, dat ik je verstaan kan.*
- " beperking: *Hij is thuis, voor zoover ik weet.*

van verhouding: *Hoe meer men heeft, hoe meer men wil hebben.*

„ modaliteit: *Je bent, naar ik hoor, geslaagd?*

BEKNOPTE BIJZINNEN.

228. Beknوپte bijzinnen hebben den vorm van zindeelen. Hun onderwerp is niet uitgedrukt; hun gezegde bestaat uit een onbepaalde wijs, een deelwoord of een naamwoordelijk deel (zonder koppelwerkwoord).

VOORBEELDEN.

Onderwerpszin. *Het is gemakkelijk, aanmerkingen te maken op het gedrag van anderen.*

Gezegdezin. *De groote vraag is, wat nu te doen.*

Voorwerpszin. *Ik hoop morgen avond op reis te gaan.*

Bepalingszinnen. *Ik herinner me niet, dit ooit vroeger gedaan te hebben. Hij is overtuigd, de waarheid gezegd te hebben.*

Bijvoeglijke zinnen. *Zij is geen katje om zonder handschoenen aan te pakken. De hoop, u nog eens weer te zien, geeft mij krachten. Zwaar gewond aan het hoofd, werd hij weggedragen.*

Bijzin van tijd. *Na gegeten te hebben, vertrok hij weer.*

„ van omstandigheid. *Hij vertrok, zonder iets te zeggen.*

- Bijzin van oorzaak.** *Door dit te doen, zult ge u ongelukkig maken. Geen middel van bestaan hebbende, werd hij over de grenzen gebracht.*
- " **van doel.** *Hij kwam, om zijn vonnis te hooren.*
- " **van gevolg.** *Hij is oud genoeg, om dat te begrijpen.*
- " **van voorwaarde.** *Naar zijn spraak te oordeelen, is hij een Fries. Op een afstand gezien, lijkt dit portret wel.*
- " **van toegeving.** *Hoe zwaar ook beproefd, hij wanhoopte niet.*
- " **van vergelijking.** *Hij wilde liever sterven, dan een lafheid begaan.*
-

WOORDVORMING.

229. Een woord, waarvan de vorm verandert door verbuiging, vervoeging of de trappen van vergelijking, blijft steeds hetzelfde woord.

Door afleiding en samenstelling ontstaan daarentegen nieuwe woorden.

Het gezegde zal duidelijk worden bij een aandachtige beschouwing van de volgende woorden: *goud-en*, *vrouw-en*, *vier-de* (telwoord en werkwoord), *kou-de*, *schrijv-er*, *grijz-er*, *ge-loop*, *ge-loopen*, *stak*, *stok*, (beide van *steken*), *huiz-es*, *meester-es*, *dien-st*, *groot-st*.

230. Woorden, die naar 't ons voorkomt niet van andere gemaakt zijn, heeten stamwoorden.

231. Afgeleide woorden zijn van andere gevormd:

1°. rechtstreeks door verandering van den stamklinker. Bijv. *reuk* van *ruiken*, *knip* van *knippen*;

2°. middellijk door aanhechting van voor- of achtervoegsels.

OPMERKING. Voor- en achtervoegsels waren vroeger woorden, die in heel veel samenstellingen voorkwamen. Hun beteekenis kan men niet altijd nauwkeurig opgeven, maar moet vaak uit de beteekenis van 't woord worden opgemaakt. Het is derhalve noodig in elk der voorbeelden zich reken-

schap te geven van de beteekenis van het voor- of achtervoegsel.

232. Samenstellingen zijn gevormd uit twee bestaande woorden (leden der samenstelling), die ieder op zich zelf weer afgeleid of samengesteld kunnen zijn.
233. Men schrijft de leden van een samenstelling of zonder verbindingsletter of met inlassching van: *s*, *e*, *en* of *er*. Bijv. *potkijker*, *roemvol*, *doodgewoon*, *deelnoot*, *eiwit*, *goedkeuren*, *rundvee*, *eerlang*;
*godsdiens*t, *bokspoot*, *wetenswaardig*, *doodsbenauwd*, *heelshuids*;
beukeboom, *bokkepoot*, *dolleman*, *drinkebroer*, *knikbollen*;
eierdopje, *kalvermarkt*, *rundergehak*, *kinderlijkje*.
 Voor de al- of-niet inlassching zijn geen bepaalde regels te geven. Het gebruik beslist.
234. Een samenstelling is eigenlijk (onscheidbaar) of oneigenlijk (scheidbaar).
235. Een samengesteld woord met een achtervoegsel (*er*, *ing*, *st*, *ig*, *sch*), waarvan dit laatste niet kan worden weggelaten, zonder dat de samenstelling verbroken wordt, heet: Samenstelling door middel van afleiding. Bijv. *grootscheepsch*, *zesponder*, *teleurstelling*, *gelukzoeker*, *veelkleurig*, *thuiskomst*.

VORMING VAN WERKWOORDEN.

236. Ter vorming van werkwoorden gebruikt men de voorvoegsels: *be, ge, er, her, ont* en *ver*.

VOORBEELDEN:

be (toonlooze vorm van *bij*): *beroepen, bedijken, bekomen, bewandelen, bereiken*. Het dient vaak om van intransitieve werkwoorden transitieve te maken.

ge (samen, mede, ten volle; doch ook vaak zonder bepaald aan te wijzen kracht): *geleiden, gevallen, geraken*. Nagenoeg zonder verschil worden gebruikt: *gevoelen* en *voelen, genaken* en *naken, gelijken* en *lijken, gelukken* en *lukken* e. e. a.

er (verzwakte vorm van *oor* = uit): *erkennen, erlangen, ervaren*.

her (op nieuw): *herzeggen, herbesteden*.

ont (met verschillende kracht, blijkens de volgende voorbeelden): *onthouden, ontbinden, ontslapen*, (dit woord beteekende vroeger ook: *ontwaken*), *ontvreemden, ontbranden, onthoofden*.

ver (met uiteenlopende beteekenissen): *verdrijven, verbinden, vernachten, vergissen, verbeteren, verkleeden, verzorgen, vcranderen, vergulden, verminderen*.

237. Door aanhechting van den uitgang: *n, en, igen* of *ee*ren worden werkwoorden afgeleid:

1°. Van zelfstandige naamwoorden: *schillen, boeken, spoken, kleeden, grazen, steenigen, voeteeren*.

2°. Van bijvoeglijke naamwoorden: *witten, lengen, reinigen, (ver)kleineeren, verzadigen*.

3°. Van bijwoorden: *uiten, naderen, (ver)genoegen, (ver)laten*.

Bovengenoemde werkwoorden worden denominatieven genoemd.

238. Sommige werkwoorden op *elen* en *eren* als: *schuifelen*, *klapperen*, *stotteren*, geven een herhaling van dezelfde werking te kennen en heeten daarom frequentatieven of werkwoorden van herhaling.
239. De werkwoorden met een verscherpten stamsluiter en meestal verkorten stamklinker als: *bukken* naast *buigen*, *nikken* naast *nijgen*, *wikken* naast *wegen*, *kibbelen* naast *kijven*, *jakkeren* naast *jagen*, *knippen* naast *knijpen*, *hikken* naast *hijgen*, worden intensieven genoemd.
240. Werkwoorden, die een doen plaats hebben van zekere handeling beteekenen of beteekenden, worden causatieveven genoemd. Vergelijk: *vellen* en *vallen*, *drenken* en *drinken*, *voeren* en *varen* (gaan), *leiden* en *lijden* (gaan).

Soms zijn beide beteekenissen in 't zelfde werkwoord vereenigd. Bijv. *koken*, *draaien*, *storten*, *leeren*, *hangen*.

Het causatieve wordt tegenwoordig meestal door *doen* of *laten* uitgedrukt. Geef voorbeelden!

241. Een samengesteld werkwoord bestaat uit:

1°. Twee werkwoorden: *spelevaren*, *ziegezagen*, *koekeloeren*, *huilebalken*.

2°. Een naamwoord of bijwoord en een werkwoord: *fietsrijden*, *blauwbekken*, *goedmaken*, *kwijschelden*, *liefkoozen*, *narijden*.

3°. Een der bijwoorden: *mis*, *om*, *onder*, *over*, *voor*, *door* en een werkwoord. Geef voorbeelden!

De samenstellingen der tweede en derde soort zijn scheidbaar of onscheidbaar. Zoek voorbeelden!

Welk onderscheid is er tusschen:

*misdoén en misdoen, ondergáan en óndergaan, om-
spánnen en ómspannen?*

242. Samenstellingen door middel van afleiding vinden we in: *knikkebollen, reikhalzen, kwispelstaarten, wiegheupen, trekkebekken, schokschouderen, druijpsaarten e. a.*

Let eens goed op de vorming dezer werkwoorden!

243. Maak dergelijke samenstellingen, waarbij in 't tweede lid voorkomt: *baard, been, bil, haar, hak, mül, neus, oog, oor, tand, vinger, voet, wiek, hals!*

244. Welk onderscheid is er tusschen:

vrij laten en vrijlaten *goed maken en goedmaken*
snel schrijven en snelschrijven *vrij spreken en vrijspreken*
vol maken en volmaken. *hoog achten en hoogachten?*

VORMING VAN ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

245. Afgeleide zelfstandige naamwoorden worden gevormd door middel van de voorvoegsels: *aarts, ant, et, af, ge, on, oor, wan* en vele achtervoegsels.

Voorbeelden met voorvoegsels:

aarts (beteekent: *eerste*): *aartsvader, aartsdeugniet.*

ant (beteekent: *tegen*): *antwoord.*

et (beteekent: *op nieuw*): *etgroen, etmaal* (op nieuw dezelfde tijd van dag of nacht).

af (met ontkennde kracht): *afgunst, afgod.*

ge (beteekent *samen* enz.): *gesprek*; in *gebak* enz. beteekent het: 't voortbrengsel der werking; in *gehamer*, *gezeur*, *gesukkel*, enz. een herhaalde werking of toestand; in *gezusters*, *gebergte* dient het tot vorming van verzamelwoorden; met en zonder *ge* komen voor: *getij*, *getal*, *gezicht* e. a.

on (beteekent: *niet* of *slecht*): *onlust*, *onweer*.

oor (beteekent: *uit*): *oorsprong*, *oordeel* (wat iemand uitgedeeld, beschoren is), *oorkonde* (waaruit wij kennis verkrijgen).

wan (beteekent nagenoeg 't zelfde als *o n*): *wan-
hoop*, *wansmaak*, *wanspelling*, *wanschepsel*.

246. VOORBEELDEN met achtervoegsels:

aar, er, ier, aard, erd, rik en and vormen meestal manlijke persoons- en dierennamen: *zondaar*, *rammelaar*, *verver*, *diender*, *kater*, *tuinier*, *luiaard*, *stommerik*, *botterik*, *heiland*, *vijand*. De twee laatste woorden, alsmede: *vriend*, zijn oude tegenwoordige deelwoorden en beteekenen eigenlijk: *de genezende*, (*reddende*), *de hatende*, *de liefhebbende*.

ster, in, es, egge, (ei) en sche vormen vrouwelijke persoons- en dierennamen: *hertogin*, *berin*, *zangster*, *zangeres*, *dievegge*, *klappei*, *Leidsche*.

ing of ling vormen gemeenslachtige persoons- en dierennamen: *kleurling*, *leerling*, *vreemdeling*, *edeling*, *gieteling*, *tweeling*, *drenkeling*, *stedeling*.

aar, er, el, eel, en sel vormen zaaknamen: *rammelaar*, *hazelaar*, *stoffer*, *driemaster*, *viervoeter*, *klepel*, *houweel*, *haksel*, *deksel*.

je (tje, pje, etje), kij n (ken, ke, ske), ij n (elij n) vormen verkleinwoorden: *Pietje*, *Jantje*, *kraampje*, *karretje*, *kindekijn*, *vogelken*, *manneke*, *jongске*, *oogelij n*, *maagdelij n*.

heid, dom, schap, ij, age, ing, nis, st, e, de, te vormen zelfstandige naamwoorden, die een verzameling, een toestand, een hoedanigheid, een waardigheid, een gebied, een werktuig of de plaats, waar een werking geschiedt, te kennen geven: *menschheid, ikheid, heidendom, ouderdom, vorstendom, vroedschap, vriendschap, graafschap, koomenij, (koomen = koopman) bakkerij, boekerij, kijvage, belooning, getuigenis, duister-nis, gunst, koude, liefde, warmte.*

247. Een samengesteld zelfstandig naamwoord bestaat uit:

1°. Twee zelfstandige naamwoorden: *zakgeld, kamerheer, hoofdpijn, reisgelegenheid, stadsleven, godsdienst, zonneschijn, pennemes, runderpest, kinderstoel, kerkmeester, kerkezakje, Perry-koffer, o-beenen.*

2°. Een werkwoord en een zelfstandig naamwoord: *rijweg, bedelmonnik, drinkebroer, leidsmān, dwingeland, voertuig, tijdverdrijf, landbouw.*

3°. Een bijvoeglijk naamwoord en een zelfstandig naamwoord: *jonkvrouw, sneltrein, hoogepriester, hoogeschool, zuurkool, blauwkous, zoethout, hoogehuis.* (Let op den klemtoon.) Het laatste woord heeft den klem op het tweede lid en wordt gebruikt voor: *kasteel.*

4°. Een telwoord en een zelfstandig naamwoord: *driehoek, tienman, eenhoorn, zevenster.*

5°. Een bijwoord en een zelfstandig naamwoord: *voorkamer, buitenland, opcenten, naweēn.*

248. Waaruit zijn gevormd de volgende samenstellingen : *tijdverdrijf, kortswijl, deugniet, doeniet, mevrouw, brekespel, spelbreker, beeldjeskoop, schareslijp, handjegauw ?*

249. Samenkoppelingen zijn: *Sta-in-den-weg, wip-van-'t-stoeltje, kijk-in-den-pot, vergeet-mij-niet, kruidje-roer-mij-niet. Jan-in-den-zak, spring-in-'t-veld* enz.
250. Samenstellingen door middel van afleiding worden gevormd door middel van de achtervoegsels er, ing en st. Bijv. *zesponder, achttiende-eeuwer, vierentachtiger, invrijheidstelling, geweldpleging, thwiskomst.*
-

VORMING VAN BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

251. Bijvoeglijke naamwoorden worden gevormd door middel van de voorvoegsels:
- on (met ontkennende kracht): *onjuist, onaangenaam, onnoozel.*
- aarts (beteekent: *in hooge mate*): *aartsleelijk, aartslui.*
- ge (versterkt eenigszins de beteekenis van het grondwoord): *gewis, gestreng, getrouw*; òf beteekent: voorzien van: *gerokt, gerand, gevind, gebest, genaamd.*
- be (de werking dikwijls verricht hebbende): *bereisd, belezen, bereden*; òf beteekent: voorzien van, hebbende: *bejaard, behuisd, bewolkt, bedaugd, berucht.*
252. De achtervoegsels tot vorming van bijvoeglijke naamwoorden zijn:

achtig (met of zonder klem) beteekent: hebbende, gelijkende op, geneigd tot: *deelachtig, waarachtig, steenachtig, regenachtig, blauwachtig.*

haftig (uit: haft = hebbende en ig): *krijghaftig, heldhaftig, zeeghaftig.*

baar (*dragende, kunnende doen of ondergaan*), *vruchtbaar, vloeibaar, leesbaar.*

zaam (innig samenhangende met, zeer geneigd tot): *deugdzaam, heilzaam, bedachtzaam, groeizaam, gehoorzaam, eenzaam.*

lijk (*gelijkende op, behoorende tot*): *dierlijk, ziekelijk, adellijk*; òf 't beteekent: moetedoende of kunnende doen of ondergaan: *bekoorlijk, bedrieglijk, draaglijk, beminnelijk, begrijpelijk*; woorden als: *stedelijk, stadhouderlijk, koninklijk* (huis b.v.) hebben de beteekenis van genitieven.

Vergelijk: *gedienstig, dienstbaar en dienstig*;
werkzaam, bewerkelijk en bewerkbaar;
opmerkzaam, opmerkelijk en merkbaar;
kinderachtig, kinderlijk en kindsch.

loos (beteekenis: zonder): *ademloos, liefdeloos, rusteloos, duldeloos, werk(e)loos.*

en (vormt stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden) *ijzeren, linnen, garen* (voor garenen).

ig, erig (de eigenschappen hebbende van, geneigd tot): *nuffig, driftig, lastig, begeerig, slaperig, winderig, eenig.*

sch, isch (afkomstig van, gelijkende op, geneigd tot): *aardsch, Leidsch, Russisch, wettisch, kerksch, kindsch, Luthersch, speelsch, goedlachs, lakensch.*

253. Samengestelde bijvoeglijke naamwoorden zijn o. a. *alomtegenwoordig, inslecht, liefdevol, deskundig, veerijk, weetgierig, Godgevallig, welgevallig, doofstom,*

- eivol, kersrood, doodsbleek, doodgewoon, heetgebakerd, breedgerand, platboomd, blauwzwart, bezienwaardig, allertiefst, druipnat.* Verklaar deze samenstellingen!
254. Samenstellingen door middel van afleiding vinden we o. a. in: *twenaarig, alledaagsch, langdradig, diepzinnig, ouderwetsch, volledig, eenkennig, hardhoorig.*

VORMING VAN BIJWOORDEN.

255. A ch t e r v o e g s e l s tot vorming van bijwoorden zijn: e, nog te herkennen in: *dichte bij, op verre na, bij lange na niet.*

s (eigenlijk de tweedenaamvalsuitgang): *onlangs, buitenstands, bijkans* (voor: *bijkants*), *intijds, terloops, dikwijls*. Deze zoogenaamde b i j w o o r d e l i j k e s komt heel veel voor o. a. in de bijwoorden op: *lijks, lings* en *waarts*.

l i j k: *jaarlijk, strengelijk, genadiglijk*; (dit achtervoegsel wordt tegenwoordig meestal weggelaten).

l i j k s (van *lijk* = *ieder*): *jaarlijks, wekelijks*.

l i n g s: *zijdelings, blindelings, schrijlings*.

w a a r t s: *hemelwaarts, huiswaarts, landwaarts*.

g e w i j z e (op de wijze van): *boogsgewijze, groeps-gewijze, steelsgewijze*.

j e s, t j e s, p j e s, k e n s: *netjes, eventjes, kalmpjes, zachtkens*.

en en er, waarvan het verschil nog blijkt in :
noordenwind d. i. wind uit het noorden en *noorder-
 breedte* d. i. breedte in de richting naar het
 noorden.

256. Van de drie groepen bijwoorden :

hier,	her,	henen
daar,	der,	(danen), daan.
waar	wer,	(wanen)

beteekenen (of beteekenden) *hier*, *daar* en *waar* : een
 rust; de volgende rij : een beweging naar een
 plaats nog in *herwaarts*, *verwaarts*, *derwaarts* en de
 derde rij : een beweging uit een plaats.

257. Samengestelde bijwoorden zijn o. a. : *weleer*
 (d. i. wil en eer, in vroeger tijd), *zoolang*, *onderweg*,
vanhier, *binnensmonds*, *metterwoon*, (d. i. met der woon
 = woning), *desnoods*, *nochtans* (uit : noch-dan-s), *mis-
 schien* (uit : mach schien, 't mag of kan geschieden ;
 vergelijk het Fransche : *cela* peut-être).

UIT DE GESCHIEDENIS ONZER TAAL. 1)

I. De Nederlandsche taal wordt hoofdzakelijk gesproken in Nederland en zijne Koloniën, Vlaamsch-België en Zuid-Afrika. Men noemt haar ook *Hollandsch* (2) naar de provincie, welker dialect haar grondslag uitmaakt. Vóór de 18^e eeuw werd ze *Duitsch* of *Nederduitsch* genoemd. Ook later werd die naam nog wel aan onze taal gegeven. Zoo gaf Moonen in 1751 zijn *Nederduitsche* Spraakkunst uit; Bilderdijk in 1833 zijn Verklarende Geslachtlijst der *Nederduitsche* Naamwoorden; Alberdingk Thijm in 1847 zijn *Nederduitsche* Spelling en nog in onze dagen spreekt men van de *Nederduitsch* Hervormde Kerk.

Het Nederlandsch behoort met het Duitsch, Engelsch, Friesch, Deensch, Zweedsch, Noorsch en IJslandsch tot het Germaansch, de westelijke tak van het Indo-Germaansche taalgebied, dat zich van Vóór-Indië tot den Atlantischen Oceaan uitstrekt.

1). Wanneer we van de Geschiedenis eener taal spreken, bedoelen we met de laatste: de geschreven taal. Hoe de menschen, die vóór ons dezelfde taal gebruikten, spraken, daar weten we al heel weinig van.

2). Holland beteekent: hol, laag, dras, moerassig land.

II. Door vergelijking van 't Germaansch met andere Indo-Germaansche talen ontdekte de groote Duitse taalvorscher **JACOB GRIMM** (gestorven in 1863) een regelmatige verandering van sommige medeklinkers, naar hem de **Wet van Grimm** of de **Wet der Klankverschuiving** genoemd. Deze wet is de grondslag van de Germaansche taalwetenschap.

III. De overeenkomst tusschen de verschillende Germaansche talen wijst op één oorspronkelijke taal, die echter verloren is gegaan.

Het oudste Germaansch, dat ons bekend is, vinden we in de vertaling van een gedeelte van het Nieuwe Testament in 't Gotisch door bisschop **Wulfila** (311—381).

IV. De Germaansche talen worden weer verdeeld in Oost- en West-Germaansche. Onze taal nu, behoort tot de Nederduitsche tak van 't West-Germaansch.

Het **Nederlandsch** is een zelfstandige taal en geen Duitsch dialect. Het heeft zich sedert eeuwen zelfstandig ontwikkeld, had reeds vroeg een rijke, uitgebreide litteratuur, die in geen betrekking, hoegenaamd, tot Duitschland stond. Het is de taal van een onafhankelijk volk, met een roemrijke geschiedenis.

V. Onze taal is gevormd uit de dialecten van de Germaansche stammen, die zich hier vestigden,

n.l. van de Franken en Saksers; ook bevat zij woorden uit de taal der Friezen. De laatsten bewoonden Friesland en Noord-Holland, de Saksers het Oosten, de Franken het Zuiden en Zuid-Westen van ons land. Die verschillende stammen spraken verwante tongvallen. Nog heden ten dage zijn de dialecten in ons vaderland zeer duidelijk van elkaar te onderscheiden in Saksische en Frankische. Saksisch zijn die van Groningen, Drente, Overijssel, en de Graafschap Zutphen; Frankisch, die van de overige provinciën (behalve Friesland) en van Vlaamsch-België. De Friesche taal wordt thans in ons vaderland alleen in de provincie Friesland gesproken.

VI. *Oudnederlandsch* heet onze taal van vóór 1100. We bezitten uit de 10^e eeuw o.a. een 25-tal psalmen, de Karolingische of Wachtendonksche psalmen genoemd, in het Oudnederfrankisch en een heldendicht: de Heliand (Heiland) in het Oudsaksisch.

VII. *Middelnederlandsch* of *Dietsch* (d. i. de taal van het diet (volk) tegenover het Latijn, de taal der geleerden en der kerk) heet de taal van een groot deel van België en Nederland van de 12^e tot de 16^e eeuw. Het begint, als de volle klinkers der uitgangen tot stomme *e*'s zijn afgesleten. De bloeiende gewesten Vlaanderen en Brabant waren toen middelpunten van een opgewekt letterkundig leven. Dáár begon zich in de

12^e en 13^e eeuw reeds een litteraire taal te vormen naast en boven de Frankische dialecten, die er gesproken werden.

VIII. Nieuwnederlandsch. In de 16^e eeuw verplaatst zich de letterkundige beweging van Vlaanderen en Brabant naar Holland, waar zich toen het krachtigst leven openbaarde. Het dialect van Holland (vooral dat van Amsterdam en omstreken) werd de grondslag eener algemeene Nederlandsche schrijftaal, die niet alleen dienst deed als letterkundige taal, maar ook in het dagelijksch leven gebezigd werd. Tijdens de Republiek verspreidde zich de laatste ook over de andere provinciën. Deze taal, waarvan het gebruik aan vaste regels gebonden was, werd dus een middel van verkeer tusschen personen van verschillende dialecten. Aanvankelijk als schrijftaal gebruikt, werd zij langzamerhand ook de beschaafde spreektaal. Jammer maar, dat deze beide in lateren tijd sterk van elkaar zijn afgeweken. In de laatste jaren echter valt een verblijdende toenadering van de schrijftaal tot de spreektaal waar te nemen.

Naast de beschaafde spreektaal bestaan nog alom in den lande dialecten, die ouder zijn dan de eerste. Uit de dialecten worden voortdurend nieuwe elementen in de algemeene taal ingevoerd; voor taalkundigen zijn ze van groote waarde.

IX. Om een denkbeeld te geven van het voorkomen onzer taal in de verschillende tijdperken van haar ontwikkeling, volgen hier eenige proeven. Wij voegen er een vers uit den Bijbel van Wulfila bij:

GOTISCH (Germaansch uit de 4^e eeuw n. C.)

Varth than in dagans jainans, urran
gagrefts fram kaisara Augustan, gamel-
jan allana midjungard. Luc. 2 vs. 1.

Onze Staten-Bijbel heeft daarvoor:

Ende het geschiedde in die selve dagen datter
een gebodt uytginck vanden Keyser Augusto, dat
de gheele werelt beschreven soude worden.

OUDNEDERLANDSCH ± 1000.

Himilâ tellunt guodlec-heide godes,
ind uerk handô sinro farkundit festi.
Ps. 19 : 2.

In onzen Staten-Bijbel luidt deze tekst:

De hemelen vertellen Godts eere, ende het Uyt-
spanzel verkondicht sijner handen werck.

MIDDELNEDERLANDSCH VAN J. v. Maerlant † 1291.

Mine roect wiene droech of wan (gewon)
Daer trouwe ende doget es an,

Ende reine es van seden;

Uut wat lande dat hi ran,

Dats dien ic der namen an (gun)

Van rechter edelheden.

Id. naar een Hs. uit de eerste helft der 15^e eeuw.

Ic, Jan van Mandeville, ridder, al en
ben ics niet wairdich, ghewonnen ende
gheboren van Inghelant van der poort
Sinte Albaens, die leet over zee, als
men screef mcc ende xxij op Sinte Mi-
chiels dach, ende die sijnt hebbe ghe-

sijn over zee langhen tijd ende heb ghesien menich lant

- X. Het Nederlandsch (evenals alle Germaansche talen) heeft zijn woordenvoorraad vermeerderd door verschillende middelen n.l.

1°. door klankwisseling (ablaut) b.v. van *binden* werden gevormd: *band*, *bend(e)*, *(ge)bint*, *bond* en *bund(e)*.

2°. door afleiding d. i. onkenbaar geworden samenstelling, omdat de vóór- en achtervoegsels vroeger woorden waren. Zie § XXXII.

3°. door samenstelling.

- XI. Men schat het getal der woorden in onze taal op nagenoeg 90000. Vóór 500 jaren was dit nog niet de helft. Een beschaafd spreker gebruikt evenwel maar een tiende deel van onzen woordenschat.

Van geen twee Nederlanders is de taal volkomen dezelfde; woonplaats, leeftijd, maatschappelijke stand, inborst, bedrijf en graad van ontwikkeling bepalen grootendeels den aard van iemands taal.

- XII. In de taal van een volk, dat niet geïsoleerd leeft, worden uitheemsche woorden ingevoerd. Zoo heeft onze taal al vroeg veel Latijnsche woorden opgenomen, die grootendeels niet meer als vreemdelingen te herkennen zijn.

invloed worden toegeschreven. Zelfs is het gebeurd, dat echt-Nederlandsche woorden, die de Franschen van ons overnamen, later in hun uitheemschen vorm in onze taal terugkeerden. Bijv. boulevard van ons: bolwerk, framboos van ons: braambes, banier van ons: band.

Het verlorengaan van 't persoonlijk voornaamwoord van den 2^{en} persoon enkelvoud is wel het betreurenswaardigste verlies, dat onze taal ooit heeft geleden. In 't Mnl. „dudynde” 2) men gewoonlijk: in 't gebed, in de taal der vertrouwelijkheid of der gramschap en als een meerdere tot zijn mindere sprak. In de hoofsche taal wordt reeds in 't Mnl. geen du meer aangetroffen: men gebruikt er ghi voor 't enkelvoud en meervoud. Wij moeten dit aan Franschen invloed toeschrijven. In 15^e en 16^e eeuw begint du te verdwijnen; na dien tijd komt het nog maar sporadisch voor. In 't Nederlandsch ging men verder dan in 't Fransch: het voornaamwoord van den 2^{en} p. e. raakte bij ons geheel verloren in de schrijftaal en de beschaafde spreektaal. Alleen in de dialecten van 't oosten van Noord- en Zuid-Nederland leeft het nog voort.

De taal van handel en muziek bevat veel Italiaansche woorden. Bijv. *disconto*, *allegro*.

In de taal van de nijverheid en de politiek ontmoeten we veel Engelsche termen. Bijv. *rail*, *tender*, *frame*, *club*, *meeting*, *maidenspeech*.

2) Dit werkwoord is gemaakt in navolging van het Fransche *tutoyer* en het Hoogduitsche *daz en*.

Voor al sedert het midden der vorige eeuw zijn veel Duitsche woorden in onze taal gekomen. Daardoor werd het Nederlandsch met een aantal goede nieuwe woorden verrijkt. We moeten evenwel niet vergeten, dat men somwijlen Hoogduitsche woorden stelde in de plaats van goede Nederlandsche. Men denke hier aan het afschuwelijke: daarestellen; door het veelvuldig gebruik van dit werkwoord verraadt iemand zijn taalarmoede.

Uit de taal der Joden hebben we ook enkele woorden overgenomen. Bijv. gochem, gannef, lawaai, sjofel.

Aan het Arabisch ontleenden we: alkoof, almanak, koffie, averij, sjoeren e. a.

Men meene evenwel niet, dat in onze taal meer vreemde woorden zijn ingeslopen dan in andere. In 't Hoogduitsch is, naar vertrouwbare berekening, een zevende gedeelte van 't aantal woorden aan vreemde talen ontleend.

XIII. Wederkeerig hebben ook andere talen den invloed van 't Nederlandsch ondervonden; zoo b. v. heeft 't Fransch van ons overgenomen: bossemann (bootsman), vindas (windas), kermesse (kermis), colza (koolzaad), bourgmestre (burgemeester) e. a.

XIV. Veel woorden en uitdrukkingen in onze taal zijn aan den Bijbel ontleend; vandaar, dat we een behoorlijke bijbelkennis noodig hebben om haar goed te verstaan. We noemen slechts: Benja-

min, Jobstijding, Judaskus, apostelspaarden, Jacobs ladder, paradijsgevaad, belazerd, beamen, zondebok, en de uitdrukkingen: het kruis opnemen, zijn handen in onschuld wasschen, iemand van Pontius naar Pilatus sturen, het was de stem eens roependen in de woestijn, de verzenen tegen de prikkels slaan.

Grooten invloed oefende op het Nederlandsch, de beroemde Staten-overzetting van den Bijbel, (voltooid in 1635) een boek, dat gedurende meer dan twee eeuwen in alle protestantsche gezinnen dagelijks werd gelezen; ook uit een taalkundig oogpunt beschouwd heeft deze bijbelvertaling groote verdiensten. Zij heeft o. a. het verschil tusschen gene en geene, u en uw, liggen en leggen voorgoed vastgesteld; zij heeft het voor-naamwoord zich in onze taal ingelijfd. We betreuren het, dat de vertalers meenden het verschil tusschen du en gij te moeten prijsgeven.

- XV. Onze taal is rijk aan spreekwoorden. In vele, die niet aan andere volken ontleend zijn, spiegelt zich de aard van ons volk af: zijn deugden, zijn ondeugden, zijn karakter, zijn hoofdmiddelen van bestaan enz.

We moeten onderscheid maken tusschen de woorden spreuk of spreekwijze en spreekwoord. Het laatste is een in beeld gebrachte spreuk. Bijv.

Beter wat dan niets. (Spreuk.)

Een half ei is beter dan een leege
dop. (Spreekwoord.)

Spreuken en spreekwoorden moeten kort en kernachtig zijn; alliteratie en rijm ontmoeten we er vaak in. Bijv. Hij heeft kind noch kraai. ¹⁾ 't Is mijn lusten mijn leven. Hij leeft van de hand in den tand. Boontje ²⁾ komt om zijn loontje. De morgenstond heeft goud in den mond.

XVI. Tot den taalschat van een volk behooren ook de persoons-, geslachts-, en plaatsnamen. Voor de taal zijn ze van groot belang omdat er soms oude woorden in schuilen, die nergens anders meer voorkomen. Zoo b.v. in: Diederik d. i. de machtige onder het volk (driet), Godschalk d.i. Godsknecht, Arnhem eig. Aren- ³⁾ heim; Teister (bant) = rechter; Zwin (waterloop); Hop (inham); Kaag (kade); enz.

XVII. De veranderingen, die de vorm van een woord in den loop der tijden ondergaat, zijn een gevolg van in de taal heerschende klankwetten. Zoo is 't een vaste regel of wet, dat de Germaansche *th*, die nog in 't Engelsch bestaat, in het Neder-

1) Kraai beteekent hier kraaier d. i. haan.

2) Boontje wil zeggen: bodetje.

3) Vgl. aren(d) en adel-aar.

landsch *d* werd b.v. Got. *thata*, Eng. *that*, Nedl. *dat*; dat de lange *i* in *ij* overging b.v. *rike*, dat nog in de Saksische dialecten bestaat, werd: *rijk*; dat *u* tot *ui* werd b.v. *huus* werd *huis*.

- XVIII. De veranderingen, die een woord (buiten buiging en afleiding) ondergaat door aanwinst of verlies van een letter, of door samensmelting of door verspringing van letters heeten:

GRAMMATISCHE FIGUREN. Ze zijn:

1°. Voorvoeging (prothesis): *slinker* van *linker*; *lommer* van *l'ombre*; *nijver* van *ijver*; *van haver tot gort* uit: *van avere tavernere* d. i. van afstammeling tot afstammeling, enz.

2°. Afwerping (aphaeresis): *er* voor *der*; *arren* voor *narren*; *pon* voor *japon*, enz.

3°. Achtervoeging (paragoge): *iemand* voor *ieman*; *arend* voor *aren*; *toen* voor *toe*, *doe*; *schoen* voor *schoe* (nog in dialecten); *ten mijnent*, enz.

4°. Afkapping (apocope): *kom(t)je*, *ik zeg(ge)*, *krib(be)*, *eind(e)*, enz.

5°. Gelijkmaking (assimilatie): *korrel* uit *korn-el*, *balling* uit *banling*, *vonnis* uit *vondnis*, *likteeken* uit *likteeken*, enz.

6°. Uitstooting van een klinker of medeklinker (syncope): *Fran(k)sch*, *ker(k)mis*, *boo(m)gaard*, *v(e)reten*, *krek* uit *correct*, *k(oe)rant*, *t(e)huis*, *willen(d)s* en *weten(d)s*.

7°. Samensmelting van twee klinkers

of medeklinkers (synaloephe): *ter uit te der, samen uit te zamen, elkaar uit elkander*, enz.

8°. Invoeging (epenthesis): *daalder* naast *thaler*, *zindelijk* uit *zin-lijk*, *pleisteren* uit *peisteren* Fransch: *paître*, *plaveien* Fransch: *paver*, *stroop* uit *siroop*, *jongske*, *moedeloos*, *eendenei*, *leidsman*, enz.

9°. Letterverspringing (metathesis): *barnen* naast *branden*, *grut* naast *gort*, *dertig* naast *drie*, *wesp* naast *weps*, (*gods*)*vrucht* naast Hgd. *Furcht*, *kersten* naast *christen*, *naald* naast Eng. *needle*, *ros* uit *ors* Eng. *horse*, enz.

XIX. Veel naamvals- en persoonsuitgangen zijn langzamerhand aan elkaar gelijk geworden; we zien dit duidelijk, wanneer we de oudere taal met de tegenwoordige vergelijken. Om een voorbeeld te geven kiezen we de verbuiging in 't meervoud van ons: dag.

Gotisch: *dagos, dagê, dagam, dagans.*

Oudnederl.: *daga, dago, dagon, daga.*

Middelnederl.: *daghe, daghe, daghen, daghe.*

Nederl.: *dagen, dagen, dagen, dagen.*

Waar 't Gotisch en Onl. vier vormen had, hebben wij er maar één. Hetzelfde verlies kunnen we bij de vervoeging aanwijzen. Alleen de persoonlijke voornaamwoorden zijn nog rijk aan naamvalsvormen.

XX. De hoofdoorzaak dezèr afslijting (deflexie) is de klemtoon, die in 't Germaansch altijd op de stamlettergreep ligt. Doch niet alleen in ver-

bogen vormen heeft de klemtoon invloed gehad op den vorm der woorden. Zoo werd b.v. een woord als: Diederik, omdat de klem op de eerste lettergreep lag, tot Dierk, Dirk. Een gevolg daarvan is, dat de woorden veel van hun doorzichtigheid verloren hebben en ons taalgevoel ons moet leiden bij het spreken en schrijven.

- XXI. Ook al ten gevolge van de veranderingen, die de woorden ondergingen, wordt dikwerf bij leden van dezelfde familie geen verwantschap meer gevoeld. Men denke b.v. aan: gerucht naast roepen, schuld naast zullen, bruiloft naast loopen, adelaar naast arend en Arnhem, boete naast baten en beter, hemd naast lichaam.
- XXII. Daar we op de eigenlijke beteekenis van een woord niet altijd letten, spreken we van: grijs wittebrood, een koperen blik, een gouden oorijzer, beenen dobbelsteenen, een linnen laken, enz.; reeds sedert 1542 heeft men in Nederland zilveren guldens.
- XXIII. Een middel tot vergrooting van onzen taalschat, is ook het aanwenden van dubbele vormen (doubletten) van woorden, die vroeger één waren: van hier en van hier,

steil schrift en steilschrift, beste vader en bestevaár, blauw boekje en blauwboekje, mooi praten en mooi-praten; men denke hier ook aan de woorden, die tegenwoordig een verschillend geslacht, maar denzelfden vorm hebben, als: loop, gang, enz. alsmede die op: schap en dom. Zoo onderscheiden we ook: werkloos van werkeloos, naamloos van nameloos. Tot de oudere dubbelvormen behooren o. a. Dietsch en Duitsch, boer en buur, maagd en meid, ridder en rjder, enz. Ook kan één of kunnen beide doubletten van vreemden oorsprong zijn: altaar en outer, breidel en bretel, hoofdman en hopman, wagen en waggon, kruin en kroon, pijler en pilaar, lauwer en laurier, enz.

XXIV. De gedaante van veel woorden is veranderd door Volksetymologie d. i. het streven van 't volk om een woord, dat het niet begrijpt, te verklaren door er een vorm aan te geven, waaraan het een beteekenis, welke dan ook, kan vastknoopen. Zoo maakte men van gee-honger (nog in Saksische dialecten) geeuw-honger, omdat men 't in verband bracht met geeuwen, daar gee en geeuw nog al wat op elkaar gelijken; van senebladen maakte men zenuwbladen, van mutserd, mosterd, van metten, wet-

ten, van optie, op zicht, van landauer, landbouwer, van Greenwich tijd grindweg tijd, enz.

XXV. Zooals we boven zeiden, heeft in 't Germaansch en dus ook in 't Nederlandsch, de stamlettergreep den hoofdtoon. In 't Fransch b.v. is dat anders; daar geldt de regel, dat de laatste lettergreep den hoofdtoon krijgt, behalve wanneer die lettergreep een stomme *e* bevat, in welk geval het hoofdaccent op de vóórlaatste lettergreep wordt gelegd. Van daar dat de aan 't Fransch ontleende achtervoegsels den klemtoon tot zich trekken, zooals blijkt in de afgeleide woorden op *ij*, *ier*, *es*, *eeren*, *teit*, *age* e. a. In woorden op *in* en *loos* zijn we hetzelfde gaan doen: *koningin*, *trouweloosheid*. Het Duitsch heeft zich van een dergelijke afdwaling vrij gehouden: *Königin*, *Treulosigkeit* hebben den klem op de eerste lettergreep. Woorden als: *áartsvader*, *óorzaak*, *ónzin* e. dgl. volgen den regel van samenstellingen, waarin het eerste lid den klemtoon heeft.

Sommige achtervoegsels hebben de kracht den klemtoon één lettergreep naar zich toe te trekken: *onzinnig* naast *ónzin*, *oorzákelijk* naast *óorzaak*, *herbérgzaam* naast *hérbergen*. Dat in *ordértelijk* en *dievegge* de klem verkeerd wordt gelegd, bewijst, dat men die afleidingen niet meer begrijpt.

Bij tegenstellingen wordt natuurlijk de klem-

toon gelegd op de deelen, die door hun verschil van vorm, de tegenstelling bewerken. Bijv. niet láfhartig maar dúbbelhartig, niet kéizerin maar kóningin, niet kostschóol maar kosthúis, niet Amsterdam maar Rótterdam.

Somtjids worden de eigenlijke en de figuurlijke beteekenis van een woord onderscheiden door den klemtoon. Bijv. voorkómen en vóórkomen, misdóen en misdoen, doorsnǐden en dóórsnǐden, overwégen en óverwegen.

Aan den klemtoon kan men soms hooren of een deelwoord als werkwoord of als bijvoeglijk naamwoord voorkomt: úitstekend en útstékend, ínnemend en ínnémend.

XXVI. Nadoen en overnemen is een sterke trek bij de menschen; ook in de menschelijke taal werkt de macht van het voorbeeld zeer krachtig. We hebben hier op het oog: het streven van een woord om andere naar zijn voorbeeld te vervormen. (Analogie.)

Zoo was nog in Middelnederlandsch de verleden tijd van de sterke werkwoorden der 1^e klasse b.v. binden enk. band meerv. bonden. 't Meervoud heeft bij ons 't enkelvoud naar zich vervormd, zoodat we nu schrijven en zeggen: ik bond wij bonden. In 't Hoogduitsch had juist het omgekeerde plaats; dáár heeft het enkelvoud het meervoud aan zich gelijk gemaakt: *ich band, wir banden.*

In § 100 spraken we van de verzwakking van sterke werkwoorden. Deze verzwakking is ook al een gevolg van het streven van zwakke werkwoorden om de vervoeging der sterke aan de hunne gelijk te maken. Ook gebeurt het, dat sterke werkwoorden invloed oefenen op de vervoeging van zwakke; zoo zijn b.v. *joeg* en *vroeg* sterk geworden naar 't voorbeeld van *droeg*, *sloeg*.

Dat sommige vrouwelijke zelfstandige naamwoorden in den genitief *s* aannamen, is alweer een gevolg van analogie: ze volgden het voorbeeld van de mannelijke en onzijdige. Zelfs doet deze *s* als aanwijzer van den 2^m nv. meerv. dienst. Zie § 118.

In de afgeleide woorden: *molenaar*, *leugenaar*, *dienaar* enz. behoort de *n* tot het grondwoord. In navolging van deze voegde men die *n* ook wel voor *aar*, zonder dat het grondwoord er op uitging, b.v.: *kunstenaar*, *weduwenaar*, *geweldenaar* enz. Evenzoo ontstond naar het voorbeeld van *hazelaar* een woord als: *rozelaar*. Bij de achtervoegsels: (n)ier, (l)ing, (er)ig, (er)ij, valt hetzelfde op te merken. Vijfderlei kreeg zijn *d* naar 't voorbeeld van vierderlei. Het volk zegt: *tachtig*, naar analogie van: *zeventig* en *negentig*; ook hoort men soms *tnegentig* naar analogie van *tachtig*.

De meeste zoogenaamde frequentatieven zijn gevormd naar 't voorbeeld van werkwoorden, wier stam op *el* of *er* uitgaat, als: *wankelen*, *dobberen* enz. Het valt dan ook dikwijls

moelijk te zeggen of een werkwoord op elen of eren oorspronkelijk frequentatief is of niet.

De macht van 't voorbeeld doet bij het volk woorden geboren worden als: uitphotografeeren naar uitteekenen, uitschilderen; verassureeren naar verzekeren; veramuseeren naar vermaken; enz. Men denke ook aan het uit de Camera Obscura bekende „ofannerand” naar afgepakt, afgekaapt.

Daar het volk de vormen: groenten, kinder enz. niet meer als meervouden gevoelde, ontstonden: groentens, ziekzens, kinderen, kalvers, enz. Dergelijke „stapelvormen” vinden we ook in: voogdijschap, meerdere, heerleger, kruimeltje, eerder, maagdelijn, enz.

XXVII. „Het gaat met de woorden der taal, als met de menschen: zij worden geboren, leven en sterven; sommige hebben een kortstondig bestaan, andere een lang leven, sommige leven in een vergeten hoekje, aan velen onbekend; andere hebben een schitterende loopbaan en zijn gezien bij oud en jong, bij rijk en arm.” 1)

Zoo zien wij verouderen woorden als: dezelfde, nademaal, mitsgaders, dies, oorbaar e. a. We hebben maar een oud woordenboek op te slaan om te zien hoe véél woorden langzamerhand uit onze taal verdwenen zijn.

1). Verdan, Gesch. der Ned. taal, pag. 179 en 180.

Op de vraag: *waarom?* of *waardoor?* moeten we ook in het leven der woorden d. i. in de taal, vaak het antwoord schuldig blijven.

Soms blijft een verouderd woord nog in saamenstellingen hangen. Bijv. in het eerste lid van: vroedvrouw, ommezien en a verechts; in het tweede van: bruiloft, bruidegom enz.; ook treft men er wel in bepaalde uitdrukkingen aan, b.v. haringkaken, geen oortje waard, te kust en te keur, tegen heug en meug, hou en trouw, recht en slecht, vroom en vroed, heinde en ver, enz.

XXVIII. De verliezen, die de taal lijdt, worden o. a. hersteld door de beteekenis of den werkkring van bestaande woorden uit te breiden. Zoo raakten b.v. veel saamenstellingen met achter in onbruik: het gebied van na werd uitgebreid om 't verlies te herstellen. Zoo werd het Mnl. achterdocht, (dat in de Graafschap nog in zijn oorspronkelijke beteekenis wordt gebruikt) vervangen door nadenken; achter dien dag, door na dien dag; enz.

Ook herinnere men zich, dat bij 't verdwijnen der tweede- en derdenaamvals vormen voorzetsels in gebruik werden genomen om hun dienst te vervullen.

Verrassend is soms de verandering, die de beteekenis van een woord kan ondergaan. Zoo beteekende het Mnl. grinen: lachen; nu is grijnen: schreien. Slecht be-

teekende eenvoudig (vgl. slecht en recht en 't werkwoord slechten), later: onnoozel en thans: zedelijk bedorven. Begripen had de beteekenis van berispen; nu: met het verstand vatten.

XXIX. Ook kan de beteekenis van een woord gunstiger of ongunstiger worden. We zagen boven reeds 't bewijs in: slecht. Zoo had grijsaard vroeger een ongunstige beteekenis, zooveel als: grijskop. Kastelein was een burggraaf en deerne kon zelfs de Moeder Gods genoemd worden. We weten, hoe na de invoering van de drankwet (1881) het woord vergunning een ongunstige beteekenis heeft gekregen.

XXX. Veranderingen in de beteekenis der woorden vinden we vooral in de beeldspraak, in figuurlijke uitdrukkingen. Bijv. lachende velden, gespierde taal, de staart van 't roer, de poot van de tafel, het hartje van den winter, enz. Dergelijke beelden hebben hun ontstaan te danken aan een opgemerkte overeenkomst of betrekking.

XXXI. Ook kan het begrip door een woord uitgedrukt enger of ruimer worden.

Men denke b.v. aan: traan, dat nu alleen oogvocht, doch vroeger: vocht in 't algemeen beteekende (vgl. levertraan). Zoo beteekende varen vroeger gaan in 't alge-

meen; dit blijkt nog uit: iets laten varen, ten hemel varen, hoe vaart ge?

Verruiming van 't begrip vinden we o. a. in zoet, dat oorspronkelijk alleen van den smaak gezegd werd; maat, oorspr. medeëter; gezel, dat vroeger zooveel beteekende als huisgenoot; 't is 'n heele Piet; 't gaat er Spaansch toe; een panama; een havanna; een flikje; enz.

XXXII. Nieuwe zaken en nieuwe begrippen eischen namen.

Om die te maken bezigt de taal verschillende middelen. Over een dier middelen: analogie d. i. navolging van bestaande woorden, spraken we boven. Twee andere middelen zijn: afleiding en samenstelling.

Afleiding en samenstelling zijn in den grond één. Vóór- en achtervoegsels toch waren vroeger woorden, die heel vaak in samenstellingen voorkwamen. Zoo hebben groote kans om voorvoegsels te worden, woorden als: stok en dood. Deze toch hebben reeds geheel hun oorspronkelijke beteekenis verloren en de kracht van zeer gekregen in: stoukoud, stoukdouf, doodnuchter, doodgewoon, doodleuk enz. Zoo zal spoedig het woord rijk onder de achtervoegsels moeten opgenomen worden, daar het heel dikwijls als tweede lid der samenstelling voorkomt (tal-, roem-, luister-, glans-, schaduw-, blader-, volk-, geest-, sap-,

woordenrijk en vele andere) en b.v. in geestrijk en glansrijk reeds toonloos geworden is.

Evenals rijk zijn op weg om achtervoegsels te worden: goed, gerei, boel, vol, ziek, matig e. a. Voor het woord boel denken men o. a. aan: smeer-, lorre-, klets-, zand-, vodde-, inkt-, jongens-, modder-, soldaten-, slodder-, schrijf-, teekenboel enz.; voor matig aan: recht-, schrift-, plicht-, tooneel-, doel-, kunst-, fabriekmatig enz.

XXXIII. Door de uitvindingen en de vorderingen van wetenschap en beschaving en niet het minst door de algemeene beoefening van sport zijn in de laatste jaren een menigte nieuwe zaken bekend geworden, die namen eischten. We teekenen hier slechts aan: spoorweg, stoomketel, tram, noodrem, draadbericht, brandschel, briefkaart, postpakket, telegram, vulkachel, heilsoldaat, kunstboter (en ten gevolge van 't laatste: natuurboter), speeltuin, inbraakverzekering, slachtplaats, rijwiel, fiets, gasmeter, ramtoren, slaapwagen, harmonica-trein, lichtdruk, telefoonpaal, luchtband, muntmeter, gloeilicht, vulpenhouder, winkelvereniging, broodfabriek, spoor-tijd en kilometerboekje.

